Láng Csabáné

TESTBŐVÍTÉS, VÉGES TESTEK HIBAJAVÍTÓ KÓDOK

Példák és megoldások

ELTE Budapest 2007-11-26
IK Digitális Könyvtár
3. javított kiadás

Felsőoktatási tankönyv

Lektorálta: Gonda János

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés

Ez a példatár elsősorban az ELTE Informatikai Kar programtervező informatikus, programtervező matematikus, programozó és informatika tanár szakos hallgatói számára készült. Megkönnyíti a hallgatók önálló tanulását azzal, hogy minden példa részletesen ki van dolgozva.

A 2. fejezetben a példákat soroltuk fel, a 3. fejezetben pedig ezek a példák megoldással együtt szerepelnek.

A példákhoz szükséges elméleti anyag megtalálható Gonda János: *Bevezető fejezetek a matematikába III.* ELTE TTK, Budapest, 1998 könyvében. A kódelmélet példákhoz szükséges fogalmak rövid összefoglalása a 3.2.1. és a 3.2.3. fejezetben szerepel.

A példák egy része más könyvekből, példatárakból, mások által összeállított feladatsorokból származik. Azok a források, amelyekről tudomásunk van, szerepelnek az *Ajánlott irodalom* fejezetben. A feladatok más része pedig ebben a példatárban jelenik meg először.

Ajánljuk Gonda János: *Gyakorlatok és feladatok a Bevezetés a matematikába c. tárgyhoz Polinomok, véges testek, kongruenciák, kódolás* ELTE TTK, Budapest, 2001 példatárát is, amelyik mindkét témakörből bőségesen tartalmaz kidolgozott példákat.

A könyvben található hibákra, hiányosságokra vonatkozó észrevételeket köszönettel fogadjuk.

Budapest, 2006. június

Láng Csabáné

szerző

zslang@compalg.inf.elte.hu

ELTE Informatikai Kar Komputer Algebra Tanszék

1117 Budapest, Pázmány Péter sétány I/C.

2. Példák

2.1. Testbővítés, véges testek

2.1.1. Testbővítés, véges testek, felbonthatatlan (irreducibilis) polinomok

2.1-1. Van-e a valós számoknak olyan részteste, amelyet a valós számok minden részteste tartalmaz?
2.1-2. Testet alkotnak-e a szokásos műveletekre a következő halmazok?

a. $T_1 = \left\{a + b\sqrt[4]{2} \mid a, b \in \mathbb{Q}\right\}$ b. $T_2 = \left\{a + bi\sqrt{5} \mid a, b \in \mathbb{Q}\right\}$

2.1-3. Mi a kapcsolat a $\mathbb{Q}(\sqrt{2})$, a $\mathbb{Q}(1+\sqrt{2})$ és a $\mathbb{Q}(\sqrt{8})$ testek között?
2.1-4. Mely a, b racionális számokra teljesül, hogy $\mathbb{Q}(\sqrt{2}) = \mathbb{Q}(a + b\sqrt{2})$?
2.1-5. Van-e olyan szám, amellyel bővítve a racionális számok testét, rögtön a $\mathbb{Q}(\sqrt{2}, \sqrt{3})$ testet kapjuk?
2.1-6. Felbonthatatlan-e az x^5+5 polinom $\mathbb{Z}$, $\mathbb{Q}$, $\mathbb{C}$, $\mathbb{Z}_2$, $\mathbb{Z}_3$, illetve $\mathbb{Z}_5$ felett?

2.1-7. Keressük meg $\mathbb{Z}_2$ fölött az összes másod-, harmad-, és negyedfokú felbonthatatlan (irreducibilis) polinomot.
2.1-8. Igazoljuk, hogy az alábbi polinomok felbonthatatlanok (irreducibilisek) $\mathbb{F}_2$ felett.

a. $x^5 + x^2 + \overline{1}$,

b. $x^6 + x + \overline{1}$,

c. $x^7 + x^3 + \overline{1}$.

2.1-9. Hány másodfokú normált (1 főegyüttható́jú) irreducibilis polinom van egy q elemű testben?

2.1-10. Készítsünk 9 elemű testet.

a. Adjuk meg a művelettáblákat.

b. Határozzuk meg az egyes elemek multiplikatív rendjét, keressünk primitív elemeket.

c. Határozzuk meg az egyes elemek additív rendjét.

2.1-11. Készítsünk 4 elemű testet.

a. Adjuk meg a művelettáblákat.

b. Határozzuk meg az egyes elemek multiplikatív rendjét, keressünk primitív elemeket.

2.1-12.

a. Bizonyítsuk be, hogy az $f(x) = x^3 + x + \overline{1} \in \mathbb{Z}_5[x]$ polinom irreducibilis $\mathbb{Z}_5$ felett.

b. Hány eleme van a $\mathbb{Z}_5[x]/\overline{f}$ maradékosztálygyűrűnek (testnek), ahol $\overline{f}$ az f többszöröseiből álló ideál? Adjunk meg egy reprezentánsrendszert.

2.1-13.

a. Bizonyítsuk be, hogy az $f(x) = x^2 + x + \overline{1} \in \mathbb{Z}_5[x]$ polinom irreducibilis $\mathbb{Z}_5$ felett.

b. Hány eleme van a $\mathbb{Z}_5[x]/\overline{f}$ maradékosztálygyűrűnek (testnek), ahol $\overline{f}$ az f többszöröseiből álló ideál? Adjunk meg egy reprezentánsrendszert.

2.1-14.

a. Igazoljuk, hogy $f(x) = x^3 + x + \overline{2}$ reducibilis $\mathbb{Z}_7$ felett.

b. Hány eleme van a $\mathbb{Z}_7[x]/\overline{f}$ maradékosztálygyűrűnek ($\overline{f}$ az f polinom többszöröseiből álló ideál)? Adjunk meg egy reprezentánsrendszert.

c. Mutassuk meg, hogy a $\mathbb{Z}_7[x]/\overline{f}$ maradékosztálygyűrű tartalmaz nullosztót.

2.1.2. Elem felírása bázisban

2.1-15. Legyen $u \in \mathbb{C}$ a $\mathbb{Q}$ feletti $x^3 - 2x + 2$ polinom egyik gyöke. Lássuk be,

hogy a polinom $\mathbb{Q}$ felett irreducibilis. Írjuk fel $\mathbb{Q}(u) \mid \mathbb{Q}$ $\{1,\ u,\ u^2\}$ bázisában a következő elemeket:

a. u^7 b. u^{-1} c. $u^4 + u^{-2}$

2.1-16. Legyen $u \in \mathbb{C}$ az $x^3 - 6x^2 + 9x + 3$ $\mathbb{Q}$ felett irreducibilis polinom gyöke. Fejezzük ki $\mathbb{Q}(u) \mid \mathbb{Q}$ $\{1,\ u,\ u^2\}$ bázisában a következő elemeket:

a. $3u^5 - 2u$ b. $\frac{1}{1+u}$

2.1.3. Minimálpolinom, felbontási test

2.1-17. Határozzuk meg $\sqrt{2 - \sqrt[3]{2}}$ minimálpolinomját $\mathbb{Q}$ felett.

2.1-18. Mutassuk meg, hogy

$$\sqrt[3]{9 + 4\sqrt{5}} + \sqrt[3]{9 - 4\sqrt{5}}$$

egész szám.

2.1-19. Határozzuk meg az $(x^2+1)(x^2-2x+1)$ polinom felbontási testét $\mathbb{Q}$ felett.

2.1-20. $\mathbb{Q}(\sqrt[3]{2})$ megegyezik-e $\sqrt[3]{2}$ minimálpolinomjának a felbontási testével?

2.1-21. Van-e racionális gyöke az $f(x) = x^3 - x^2 - x - 2$ polinomnak? Mi az $f(x)$ felbontási teste $\mathbb{Q}$ felett?

2.1-22. Bizonyítsuk be, hogy ha $\alpha \in \mathbb{C}$ megoldása a $10x^3 - 105x^2 + 84x + 210 = 0$ racionális együtthatós egyenletnek, és valamely K testre fennáll, hogy $\mathbb{Q}(\alpha)|K$ és $K|\mathbb{Q}$, akkor $K = \mathbb{Q}(\alpha)$ vagy $K = \mathbb{Q}$.

2.1-23. Legyen $K = \mathbb{F}_q$, és $f(x)$ K fölötti irreducibilis n-edfokú polinom. Lássuk be, hogy

$$f(x)|x^{q^n} - x.$$

($\mathbb{F}_q$ a q elemű testet jelöli.)

2.1-24. Legyen $K = \mathbb{F}_q$, $f(x)$ K fölötti irreducibilis n-edfokú polinom, és legyen α gyöke f-nek. Lássuk be, hogy K-t α-val bővítve megkapjuk f K fölötti felbontási testét. (Más szóval lássuk be, hogy ha f egyik gyöke a bővített véges testben van, akkor f mindegyik gyöke benne van.) ($\mathbb{F}_q$ a q elemű testet jelöli.)

Megjegyzés. 0 karakterisztikájú testben ez általában nem igaz (lásd a 20. példát).

2.1.4. Bővítés foka, véges és algebrai bővítés

2.1-25. A következő bővítések közül melyik véges és melyik algebrai? (A az algebrai számok halmaza)

a. $\mathbb{C}|\mathbb{R}$ b. $\mathbb{Q}(\sqrt{5})|\mathbb{Q}$ c. $A|\mathbb{Q}$ d. $A|\mathbb{Q}(\sqrt{5})$ e. $\mathbb{R}|\mathbb{Q}(\pi)$

2.1-26. Mennyi a $\mathbb{Q}(\pi)|\mathbb{Q}(\pi^2)$ testbővítés foka?

2.1-27. Határozzuk meg a $T|\mathbb{Q}$ testbővítés fokát, ahol T az alábbi. Mi a bővítő elem minimálpolinomja $\mathbb{Q}$ fölött? Adjunk meg egy bázist.

a. $\mathbb{Q}(\sqrt{7})$ **b.** $\mathbb{Q}(i\sqrt{5})$
c. $\mathbb{Q}(1+i\sqrt{3})$ **d.** $\mathbb{Q}(i+\sqrt{5})$
e. $\mathbb{Q}(u+i\sqrt{v}),\ u,v\in\mathbb{Q}, \sqrt{v}\notin\mathbb{Q}$

2.1-28. Határozzuk meg a $T|\mathbb{Q}$ testbővítés fokát, ahol T az alábbi. Adjunk meg egy bázist.

a. $\mathbb{Q}(\sqrt{2},\sqrt{3})$ **b.** $\mathbb{Q}(i,\sqrt{8})$

2.1.5. Véges test elemeinek összege, szorzata, Vieta-formulák, gyökök és együtthatók közötti összefüggések

2.1-29. Bizonyítsuk be a Wilson-tételt: $(p-1)!\equiv -1 \pmod{p}$, ha p prím.

2.1-30. Mennyi valamely véges test nem nulla elemeinek a szorzata?

2.1-31. Véges testben mi az elemek számának paritása?

Vieta-formulák, gyökök és együtthatók közötti összefüggések

Legyen R egységelemes integritási tartomány, és tegyük fel, hogy az

$f(x)=a_nx^n+a_{n-1}x^{n-1}+a_{n-2}x^{n-2}+\ldots+a_1x+a_0\in R[x]$

n-edfokú polinom – multiplicitással együtt vett – n gyöke mind R-ben van. Legyenek ezek a gyökök $c_1,\ c_2,\ \ldots,\ c_n$. Ekkor

$$\begin{aligned} f(x) &= a_n x^n + a_{n-1}x^{n-1} + a_{n-2}x^{n-2} + \ldots + a_1 x + a_0 = \\ &= a_n(x-c_1)(x-c_2)\cdots(x-c_n) = \\ &= a_n\left(x^n - (c_1+c_2+\ldots+c_n)x^{n-1} + \right. \\ &\quad +(c_1\cdot c_2 + c_1\cdot c_3 + \ldots + c_{n-1}\cdot c_n)x^{n-2} + \\ &\quad \vdots \\ &\quad \left. +(-1)^n(c_1\cdot c_2\cdots c_n)\right) \end{aligned}$$

amiből

$$\begin{aligned} \frac{a_{n-1}}{a_n} &= -(c_1+c_2+\ldots+c_n) \\ \frac{a_{n-2}}{a_n} &= (c_1\cdot c_2 + c_1\cdot c_3 + \ldots + c_{n-1}\cdot c_n) \\ &\vdots \\ \frac{a_0}{a_n} &= (-1)^n(c_1\cdot c_2\cdots c_n) \end{aligned}$$

2.1-32. Legyen L véges test, $|L| = q^k$. Számítsuk ki a következő összeget:

$$\sum_{l\in L} l.$$

2.1-33. Legyen L véges test, $|L| = q^k$. Jelölje L^* az L multiplikatív csoportját. Számítsuk ki a következő szorzatot:

$$\prod_{l\in L^*} l.$$

(Lásd a 30. példát is.)

2.2. Hibajavító kódok

A feladatok általában bináris kódokra vonatkoznak, vagyis olyanokra, amelyek esetén az S alaphalmaz a $\{0,1\}$ halmaz. Néhány feladat általánosabban van megfogalmazva, ezekben az S alaphalmaz tetszőleges nem üres halmaz.

2.2.1. Alapfogalmak

A részleteket lásd a megoldásnál.

2.2.2. Blokk-kódok

2.2-1. Tegyük fel, hogy az üzenetek bináris jelsorozatok, vagyis az $S = \{0, 1\}$ halmaz elemeiből épülnek fel. Rendeljünk hozzá a kettő hosszú üzenetekhez öt hosszú kódokat a következő szabály szerint.

$$(0\ 0) \to (0\ 0\ 0\ 0\ 0)$$
$$(0\ 1) \to (0\ 1\ 1\ 1\ 0)$$
$$(1\ 0) \to (1\ 0\ 1\ 0\ 1)$$
$$(1\ 1) \to (1\ 1\ 0\ 1\ 1)$$

Így négy elemből álló blokk-kódot kapunk. Ha a csatornán például a (0 1 0 0 0) jelsorozat érkezik, tudjuk, hogy hiba történt, hiszen ez a szó nem szerepel a kódszavak között.

Mekkora az $u = (0\ 1\ 1\ 1\ 0)$ és $v = (1\ 0\ 1\ 0\ 1)$ kódszavak távolsága, a kód távolsága, a $z = (1\ 1\ 0\ 1\ 1)$ vektor súlya, valamint a kód súlya?

2.2-2. Az 1. példa S halmaza legyen $\mathbb{F}_2$, a kételemű test. $\mathbb{F}_2$ az összeadásra csoportot alkot. Az $\mathbb{F}_2$ elemeiből készített n hosszú vektorok is csoportot alkotnak az elemenkénti összeadásra nézve. Lássuk be, hogy a példa K kódhalmaza részcsoport S^n-ben, így K *csoportkód*.

2.2-3. Legyen K az 1. példabeli kód, $u = (0\ 0\ 0\ 0\ 0)$, $t = 1$. Adjuk meg az u körüli 1 sugarú gömbben szereplő sorozatokat.

2.2-4. Az 1. példa kódját alkalmazva tegyük fel, hogy a (0 1 0 0 0) hibás jelsorozat érkezik. Minimális távolságú dekódolás esetén melyik szót választjuk helyette?

2.2-5. Legyen $S = \mathbb{F}_2$, a közleményszavak pedig k hosszú sorozatok. Állapítsuk meg, hogy az alábbi kódok esetén mi jellemzi a kódszavakat, mennyi a kód minimális távolsága, hibajelző és (minimális távolságú dekódolással) a hibajavító képessége.

a. Kétszeri ismétlés kódja. A kódszót megkapjuk, ha a közleményszót kétszer egymásután leírjuk. Az $(\alpha_1, \alpha_2, \ldots, \alpha_k)$ közleményszóból az

$$(\alpha_1, \alpha_2, \ldots, \alpha_k, \alpha_1, \alpha_2, \ldots, \alpha_k)$$

kódszó keletkezik.

b. Háromszori ismétlés kódja. A kódszót megkapjuk, ha a közleményszót háromszor egymásután leírjuk. Az $(\alpha_1, \alpha_2, \ldots, \alpha_k)$ közleményszóból az

$$(\alpha_1, \alpha_2, \ldots, \alpha_k, \alpha_1, \alpha_2, \ldots, \alpha_k, \alpha_1, \alpha_2, \ldots, \alpha_k)$$

kódszó keletkezik.

c. Paritásvizsgálat kódja. A kódszót megkapjuk, ha a közleményszó végére az elemek ($\mathbb{F}_2$-ben számított) összegét írjuk. Az $(\alpha_1, \alpha_2, \ldots, \alpha_k)$ közleményszóból az

$$(\alpha_1, \alpha_2, \ldots, \alpha_k, \beta), \quad \beta = \sum_{i=1}^{k} \alpha_i$$

kódszó keletkezik.

2.2-6. Hamming-korlát.

Bizonyítsuk be a következőt. Legyen az alaphalmaz S, a $K \subseteq S^n$ kód t-hiba javító. Ekkor

$$|K| \cdot \sum_{i=0}^{t} \binom{n}{i} (s-1)^i \leq s^n,$$

ahol $s = |S|$.

2.2-7. Bináris blokk-kódot készítünk 3 hosszú üzenetekhez. Legalább mekkora legyen a kódszavak hossza, ha azt akarjuk, hogy a kód (minimális távolságú dekódolással) pontosan 1-hiba javító legyen?

2.2-8. k hosszú bináris szavakból (üzenet) 19 hosszú bináris szavakat (kódszót) készítünk. Legfeljebb mekkora lehet az üzenetek hossza, ha azt akarjuk, hogy a kód minimális távolsága 8 legyen?

2.2-9. Állapítsuk meg, hogy van-e 6 minimális távolságú, 13 hosszú perfekt bináris kód?

A K blokk-kód *tökéletes* (*perfekt*), ha a Hamming-korlát egyenlőséggel teljesül. Perfekt kód esetén a kódszavak körüli $\lfloor \frac{d-1}{2} \rfloor$ sugarú gömbök teljesen kitöltik az n hosszú sorozatok terét, s így minden szóhoz pontosan egy kódszó van, amelytől legfeljebb $\lfloor \frac{d-1}{2} \rfloor$ távolságra van.

2.2-10. Létezik-e 3 minimális távolságú perfekt bináris kód $n = 147$ esetén?

2.2-11. Van-e 12 hosszú kódszavakból álló 1-hiba javító perfekt bináris kód?

2.2.3. Lineáris kód alapfogalmai

A részleteket lásd a megoldásnál.

2.2.4. Lineáris kód

2.2-12. Valamely kód generátormátrixa legyen a következő:

$$G = \begin{pmatrix} 0 & 1 & 0 & 1 & 0 & 1 & 0 \\ 1 & 1 & 0 & 0 & 1 & 1 & 0 \\ 0 & 1 & 1 & 1 & 0 & 1 & 1 \end{pmatrix}$$

Ezt a mátrixot használva kódolásra, adjuk meg az összes közleményszót, valamint a megfelelő kódszavakat.

2.2-13. Állapítsuk meg, hogy az 5. példa kódjai közül melyik lineáris, és a lineárisoknak adjuk meg a generátormátrixát.

2.2-14. Az alábbi bináris kódok esetében állapítsuk meg a minimális távolságot, a hibajelző illetve (minimális távolságú dekódolással) a hibajavító képességet, valamint azt, hogy melyik lineáris, a lineárisoknak pedig adjuk meg a generátormátrixát.

a. Legyen $k = 3$, $n = 4$, és az üzenetekhez az alábbi szabállyal rendeljük hozzá a kódszavakat.

$$\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3 \to \alpha_1, \alpha_2, \alpha_3, \alpha_1 + \alpha_2 + \alpha_3 + 1$$

b. Legyen $k = 3$, $n = 5$, és az üzenetekhez az alábbi szabállyal rendeljük hozzá a kódszavakat.

$$\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3 \to \alpha_1, \alpha_2, \alpha_3, \alpha_1, \alpha_2 + \alpha_3$$

c. Legyen $k = 3$, $n = 5$, és az üzenetekhez az alábbi szabállyal rendeljük hozzá a kódszavakat.

$$\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3 \to \alpha_1, \alpha_2, \alpha_3, \alpha_1, \max(\alpha_2, \alpha_3)$$

2.2-15. Lássuk be, hogy ha az $\mathbb{F}_k$ fölötti $[n, k]$ kód generátormátrixa $G = (I_k \;\; P)$ alakú, akkor a $H = (-P^T \;\; I_{n-k})$ mátrix a kód ellenőrző mátrixa. (I_k a $k \times k$ méretű egységmátrixot jelöli, P pedig tetszőleges $k \times (n-k)$ méretű, $\mathbb{F}_k$ fölötti mátrix.) A kételemű test fölött $-P$ helyett P is irható, mert $\mathbb{F}_2$-ben $1 = -1$.

Megjegyzés. Hasonlóan igaz az is, hogy ha egy $[n, k]$ kód ellenőrző mátrixa $H = (I_{n-k} \;\; R)$ alakú, ahol R tetszőleges $((n-k) \times k)$ méretű, $\mathbb{F}_k$ fölötti mátrix, akkor a $G = (-R^T \;\; I_k)$ mátrix megfelel generátormátrixnak.

2.2-16. Adjuk meg a 14. példában szereplő lineáris kód ellenőrző mátrixát a

$$G = \begin{pmatrix} 1 & 0 & 0 & 1 & 0 \\ 0 & 1 & 0 & 0 & 1 \\ 0 & 0 & 1 & 0 & 1 \end{pmatrix}$$

generátormátrix felhasználásával.

2.2-17. Lássuk be, hogy egy $[n, k, d]$ kód H ellenőrző mátrixában van d lineárisan összefüggő oszlop, de bármely d-nél kevesebb oszlop lineárisan független.

2.2-18. Adjuk meg a 14. és 16. példában szereplő lineáris kód

$$H = \begin{pmatrix} 1 & 0 & 0 & 1 & 0 \\ 0 & 1 & 1 & 0 & 1 \end{pmatrix}$$

ellenőrző mátrixának segítségével a kód távolságát és hibajelző, valamint (minimális távolságú dekódolással) a hibajavító képességét.

2.2-19. Legyen egy bináris lineáris kód generátormátrixa:

$$G = \begin{pmatrix} 1 & 0 & 0 & 0 & 1 & 1 & 1 \\ 0 & 1 & 0 & 0 & 1 & 0 & 1 \\ 0 & 0 & 1 & 0 & 0 & 0 & 1 \\ 0 & 0 & 0 & 1 & 0 & 1 & 0 \end{pmatrix}.$$

Adjuk meg az (egyik) ellenőrző mátrixát. Az ellenőrző mátrix felhasználásával mondjuk meg a kódtávolságot.

2.2-20. Egy bináris kód generátormátrixa

$$G = \begin{pmatrix} 1 & 1 & 0 & 0 & 1 & 1 & 0 \\ 0 & 1 & 1 & 0 & 0 & 1 & 1 \\ 0 & 1 & 0 & 1 & 0 & 1 & 0 \end{pmatrix}.$$

Adjuk meg a kód paritásellenőrző mátrixát és távolságát.

2.2-21. Egy bináris kód generátormátrixa

$$G = \begin{pmatrix} 0 & 1 & 0 & 1 & 0 & 1 & 0 \\ 0 & 1 & 1 & 1 & 0 & 1 & 1 \\ 1 & 1 & 0 & 0 & 1 & 1 & 0 \end{pmatrix}.$$

Adjuk meg a kód paritásellenőrző mátrixát és távolságát.

2.2-22. Egy bináris kód generátormátrixa

$$G = \begin{pmatrix} 1 & 0 & 0 & 1 & 1 \\ 1 & 1 & 0 & 0 & 1 \\ 1 & 1 & 1 & 0 & 0 \end{pmatrix}.$$

Mennyi a kód számossága? Adjuk meg a kód paritásellenőrző mátrixát, és ennek segítségével határozzuk meg a távolságát.

2.2-23. Egy bináris kód paritásellenőrző mátrixa

$$H = \begin{pmatrix} 0 & 1 & 0 & 1 & 1 & 0 & 1 & 1 & 0 & 0 & 1 & 1 & 0 & 0 & 1 \\ 0 & 0 & 1 & 0 & 1 & 0 & 0 & 0 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 0 & 1 \\ 1 & 0 & 0 & 1 & 1 & 0 & 0 & 1 & 1 & 0 & 1 & 0 & 1 & 1 & 0 \\ 0 & 1 & 0 & 0 & 1 & 1 & 0 & 1 & 0 & 1 & 0 & 0 & 1 & 1 & 1 \end{pmatrix}.$$

Lássuk be, hogy 1-hiba javító perfekt lineáris kódról van szó.

2.2.5. Hamming-kód

Az 1-hiba javító perfekt lineáris kódot *Hamming-kódnak* nevezzük.

2.2-24. Hamming-kód készítése.

Bináris Hamming-kódot készíthetünk a következőképpen. Legyen

r pozitív egész szám (ellenőrző jegyek száma),

$n = 2^r - 1$ a kódszavak hossza,

$k = 2^r - 1 - r$ a közleményszavak hossza.

A H $r \times n$-es ellenőrző mátrix j-edik oszlopában a j 2-es számrendszerbeli alakjának jegyei szerepelnek.

Legyen például $r = 3, n = 7, k = 4$. Adjuk meg a kód ellenőrző mátrixát.

2.2-25. Adjuk meg az előző példában megismert szabály szerinti Hamming-kód ellenőrző mátrixát, ha $r = 2$, és ha $r = 4$.

2.2-26. A Hamming-kód generátormátrixa. Adjuk meg a 24. példabeli $[7, 4]$ Hamming-kód H ellenőrző mátrixának ismeretében a kód (egyik) generátormátrixát. Ha ezt a generátormátrixot alkalmazzuk a kódolásnál, mi lesz a $(0\ \ 1\ \ 1\ \ 1)$ üzenet kódja?

2.2-27. Hibajavítás bináris Hamming-kóddal.

A részleteket lásd a megoldásnál.

2.2-28. $[7, 4]$ bináris Hamming-kódnál, feltételezve, hogy egynél több hiba nem lépett fel az átvitelnél, mi volt a továbbított kódvektor, ha

a. $a^T = (0\ \ 1\ \ 1\ \ 1\ \ 1\ \ 1\ \ 0)$ illetve

b. $b^T = (0\ \ 0\ \ 1\ \ 0\ \ 1\ \ 1\ \ 0)$ érkezett.

3. Példák és megoldások

3.1. Testbővítés, véges testek

3.1.1. Testbővítés, véges testek, felbonthatatlan (irreducibilis) polinomok

3.1-1. Van-e a valós számoknak olyan részteste, amelyet a valós számok minden részteste tartalmaz?

Megoldás. Ebben a T testben természetesen benne van a 0 és az 1. Mivel test zárt az összeadásra, benne van az $1+1=2$, $1+1+1=3$, ..., tehát a természetes számok halmaza része ennek a testnek,

$$\mathbb{N} \subseteq T.$$

Mivel minden elem additív inverze is benne van a testben, benne van a -1, -2, ..., tehát az egész számok halmaza is része ennek a testnek,

$$\mathbb{Z} \subseteq T.$$

Test az osztásra is zárt, ha nem nulla elemmel osztunk, s így $m, n \in \mathbb{Z}$, $n \neq 0$ esetén $m/n \in T$ is teljesül. Tehát a racionális számok halmaza is része T-nek,

$$\mathbb{Q} \subseteq T.$$

$\mathbb{Q}$ azonban maga is testet alkot, s így megtaláltuk a keresett résztestet,

$$T = \mathbb{Q}.$$

Megjegyzés. Azt mondjuk, hogy $\mathbb{Q}$ az $\mathbb{R}$ *prímteste.* ■

3.1-2. Testet alkotnak-e a szokásos műveletekre a következő halmazok?

a. $T_1 = \left\{a + b\sqrt[4]{2} \mid a, b \in \mathbb{Q}\right\}$ **b.** $T_2 = \left\{a + bi\sqrt{5} \mid a, b \in \mathbb{Q}\right\}$

Megoldás.

a. Nem, mert például $\sqrt{2} = (\sqrt[4]{2})^2 \notin T_1$.

Tegyük fel ugyanis indirekt módon, hogy $\sqrt{2} = a + b\sqrt[4]{2}$, ahol $a, b \in \mathbb{Q}$. Ebből $\sqrt{2} - a = b\sqrt[4]{2}$, amit négyzetre emelve $2 - 2\sqrt{2}a + a^2 = b^2\sqrt{2}$. Ezt rendezve $2 + a^2 = \sqrt{2}(b^2 + 2a)$. Vizsgáljuk meg először a $b^2 + 2a = 0$ esetet. Ekkor $2 + a^2 = 0$, ebből $a^2 = -2$, ami ellentmondás. Ha pedig $b^2 + 2a \neq 0$, akkor $\sqrt{2} = \frac{2+a^2}{b^2+2a}$, s ez azt jelentené, hogy $\sqrt{2}$ racionális.

Tehát egy T_1-beli szám négyzete nem T_1-beli, s így T_1 nem test.

b. Igen. A test axiómák teljesülnek. Most csak azt vizsgáljuk meg, hogy az osztás is elvégezhető a halmazon belül, ha a nevező nem nulla. Legyen ugyanis $a + bi\sqrt{5},\ c + di\sqrt{5} \in T_2,\ c + di\sqrt{5} \neq 0$. Ekkor

$$\frac{a + bi\sqrt{5}}{c + di\sqrt{5}} = \frac{(a + bi\sqrt{5})(c - di\sqrt{5})}{c^2 + 5d^2} \in T_2.$$

■

3.1-3. Mi a kapcsolat a $\mathbb{Q}(\sqrt{2})$, a $\mathbb{Q}(1+\sqrt{2})$ és a $\mathbb{Q}(\sqrt{8})$ testek között?

Megoldás. Azonosak. Felhasználjuk a test tulajdonságait, nevezetesen azt, hogy testbeli elemek összege, különbsége, szorzata és (ha a nevező nem nulla) a hányadosa is testbeli. Másrészt, ha valamely $a \in \mathbb{Q}(b)$, akkor $\mathbb{Q}(a) \subseteq \mathbb{Q}(b)$

is fennáll.

Először megmutatjuk, hogy $\mathbb{Q}(\sqrt{2}) = \mathbb{Q}(1+\sqrt{2})$.

$$\begin{array}{rcccccc} 1+\sqrt{2} & \in & \mathbb{Q}(\sqrt{2}) & \to & \mathbb{Q}(1+\sqrt{2}) & \subseteq & \mathbb{Q}(\sqrt{2}), \\ \sqrt{2}=(1+\sqrt{2})-1 & \in & \mathbb{Q}(1+\sqrt{2}) & \to & \mathbb{Q}(\sqrt{2}) & \subseteq & \mathbb{Q}(1+\sqrt{2}), \end{array}$$

és így

$$\mathbb{Q}(\sqrt{2}) = \mathbb{Q}(1+\sqrt{2}).$$

Most megmutatjuk, hogy $\mathbb{Q}(\sqrt{2}) = \mathbb{Q}(\sqrt{8})$.

$$\begin{array}{rcccccc} \sqrt{8}=2\sqrt{2} & \in & \mathbb{Q}(\sqrt{2}) & \to & \mathbb{Q}(\sqrt{8}) & \subseteq & \mathbb{Q}(\sqrt{2}), \\ \sqrt{2}=\frac{\sqrt{8}}{2} & \in & \mathbb{Q}(\sqrt{8}) & \to & \mathbb{Q}(\sqrt{2}) & \subseteq & \mathbb{Q}(\sqrt{8}), \end{array}$$

és így

$$\mathbb{Q}(\sqrt{2}) = \mathbb{Q}(\sqrt{8}).$$

■

3.1-4. Mely a, b racionális számokra teljesül, hogy $\mathbb{Q}(\sqrt{2}) = \mathbb{Q}(a + b\sqrt{2})$?

Megoldás. $b \neq 0$, egyébként bármelyik racionális szám lehet a, illetve b. Ugyanis egyrészt

$$a + b\sqrt{2} \in \mathbb{Q}(\sqrt{2}),$$

tehát

$$\mathbb{Q}(a + b\sqrt{2}) \subseteq \mathbb{Q}(\sqrt{2})$$

Másrészt, ha $b \neq 0$, akkor

$$\sqrt{2} = \frac{a + b\sqrt{2} - a}{b} \in \mathbb{Q}(a + b\sqrt{2})$$

miatt

$$\mathbb{Q}(\sqrt{2}) \subseteq \mathbb{Q}(a + b\sqrt{2}),$$

s így a két test megegyezik. ■

3.1-5. Van-e olyan szám, amellyel bővítve a racionális számok testét, rögtön a $\mathbb{Q}(\sqrt{2}, \sqrt{3})$ testet kapjuk?

Megoldás. Ilyen például az $A = \sqrt{2} + \sqrt{3}$. Ugyanis $A \in \mathbb{Q}(\sqrt{2}+\sqrt{3})$ miatt $\frac{1}{A} \in \mathbb{Q}(\sqrt{2}+\sqrt{3})$ és

$$\frac{1}{A} = \frac{1}{\sqrt{2}+\sqrt{3}} = \frac{\sqrt{3}-\sqrt{2}}{(\sqrt{3})^2-(\sqrt{2})^2} = \sqrt{3}-\sqrt{2},$$

tehát $\sqrt{3}-\sqrt{2} \in \mathbb{Q}(\sqrt{2}+\sqrt{3})$. Másrészt

$$\frac{A-\frac{1}{A}}{2} = \sqrt{2} \quad \text{és} \quad \frac{A+\frac{1}{A}}{2} = \sqrt{3}$$

miatt

$$\begin{array}{rcccccc} \sqrt{2} \text{ és } \sqrt{3} & \in & \mathbb{Q}(\sqrt{2}+\sqrt{3}) & \to & \mathbb{Q}(\sqrt{2},\sqrt{3}) & \subseteq & \mathbb{Q}(\sqrt{2}+\sqrt{3}), \\ \sqrt{2}+\sqrt{3} & \in & \mathbb{Q}(\sqrt{2},\sqrt{3}) & \to & \mathbb{Q}(\sqrt{2}+\sqrt{3}) & \subseteq & \mathbb{Q}(\sqrt{2},\sqrt{3}), \end{array}$$

és így

$$\mathbb{Q}(\sqrt{2}+\sqrt{3}) = \mathbb{Q}(\sqrt{2},\sqrt{3}).$$

■

3.1-6. Felbonthatatlan-e az x^5+5 polinom $\mathbb{Z}$, $\mathbb{Q}$, $\mathbb{C}$, $\mathbb{Z}_2$, $\mathbb{Z}_3$, illetve $\mathbb{Z}_5$ felett?

Megoldás.

Mi felett?	Felbont-hatatlan?	Indoklás
$\mathbb{Z}$	igen	$p=5$ választással a Schönemann–Eisenstein tétel.
$\mathbb{Q}$	igen	Az előző és a Gauss-tétel miatt.
$\mathbb{C}$	nem	5 elsőfokú tényező szorzatára bontható.
$\mathbb{Z}_2$	nem	$x^5+\overline{5} = x^5+\overline{1} = (x-\overline{1})(\ldots)$ (az $\overline{1}$ gyöke)
$\mathbb{Z}_3$	nem	$x^5+\overline{5} = x^5-\overline{1} = (x-\overline{1})(\ldots)$ (az $\overline{1}$ gyöke)
$\mathbb{Z}_5$	nem	$x^5+\overline{5} = x^5$ (a $\overline{0}$ gyöke)

■

3.1-7. Keressük meg $\mathbb{Z}_2$ fölött az összes másod-, harmad-, és negyedfokú felbonthatatlan (irreducibilis) polinomot.

Megoldás.

fokszám	polinom	felbonthatóság
elsőfokú	x	irreducibilis
	$x+\overline{1}$	irreducibilis
másodfokú	x^2	$= x \cdot x$
	$x^2+\overline{1}$	$= (x+\overline{1}) \cdot (x+\overline{1})$
	x^2+x	$= x \cdot (x+\overline{1})$
	$x^2+x+\overline{1}$	irreducibilis
harmadfokú	x^3	$= x \cdot x \cdot x$
	$x^3+\overline{1}$	$= (x+\overline{1}) \cdot (x^2+x+\overline{1})$
	x^3+x	$= x \cdot (x^2+\overline{1}) = x \cdot (x+\overline{1})^2$
	$x^3+x+\overline{1}$	irreducibilis
	x^3+x^2	$= x^2 \cdot (x+\overline{1})$
	$x^3+x^2+\overline{1}$	irreducibilis
	x^3+x^2+x	$= x \cdot (x^2+x+\overline{1})$
	$x^3+x^2+x+\overline{1}$	$= (x+\overline{1}) \cdot (x^2+\overline{1}) = (x+\overline{1})^3$
negyedfokú	x^4	$= x \cdot x \cdot x \cdot x$
	$x^4+\overline{1}$	$= (x+\overline{1}) \cdot (x^3+x^2+x+\overline{1}) = (x+\overline{1})^4$
	x^4+x	$= x \cdot (x^3+\overline{1}) = x \cdot (x+\overline{1}) \cdot (x^2+x+\overline{1})$
	$x^4+x+\overline{1}$	irreducibilis
	x^4+x^2	$= x^2 \cdot (x^2+\overline{1}) = x^2 \cdot (x+\overline{1})^2$
	$x^4+x^2+\overline{1}$	$= (x^2+x+\overline{1})^2$
	x^4+x^2+x	$= x \cdot (x^3+x+\overline{1})$
	$x^4+x^2+x+\overline{1}$	$= (x+\overline{1}) \cdot (x^3+x^2+\overline{1})$
	x^4+x^3	$= x^3 \cdot (x+\overline{1})$
	$x^4+x^3+\overline{1}$	irreducibilis
	x^4+x^3+x	$= x \cdot (x^3+x^2+\overline{1})$
	$x^4+x^3+x+\overline{1}$	$= (x+\overline{1}) \cdot (x^3+\overline{1}) = (x+\overline{1})^2 \cdot (x^2+x+\overline{1})$
	$x^4+x^3+x^2$	$= x^2 \cdot (x^2+x+\overline{1}) = (x+\overline{1})^3$
	$x^4+x^3+x^2+\overline{1}$	$= (x+\overline{1}) \cdot (x^3+x+\overline{1})$
	$x^4+x^3+x^2+x$	$= (x+\overline{1}) \cdot (x^3+x^2+x+\overline{1})$
	$x^4+x^3+x^2+x+\overline{1}$	irreducibilis

Az elsőfokú polinomok természetesen irreducibilisek. A másod- és harmadfokúak akkor és csak akkor irreducibilisek, ha nincs gyökük a test felett. A negyedfokúak esetében, ha van gyöke a polinomnak, akkor nyilván felbontható, ha nincs gyöke, akkor még előfordulhat, hogy felbontható két másodfokú irreducibilis szorzatára.

Ha f konstans tagja osztható p-vel, és a polinom legalább másodfokú, akkor f nem irreducibilis, hiszen a 0 gyöke, így az ilyen polinomokat nem kell külön vizsgálni.

A következő stratégiát alkalmaztuk például a negyedfokúaknál: minden lehetséges módon összeszoroztuk az első-, másod- és harmadfokú irreducibilis polinomokat úgy, hogy az eredmény negyedfokú legyen. Az a negyedfokú polinom, amelyet így nem kaptunk meg, irreducibilis. ■

3.1-8. Igazoljuk, hogy az alábbi polinomok felbonthatatlanok (irreducibilisek) $\mathbb{F}_2$ felett.

a. $x^5 + x^2 + \overline{1}$,

b. $x^6 + x + \overline{1}$,

c. $x^7 + x^3 + \overline{1}$.

Megoldás. Felhasználjuk, hogy $x^2 + x + \overline{1},\ x^3 + x + \overline{1},\ x^3 + x^2 + \overline{1}$ a másod- és harmadfokú irreducibilis polinomok $\mathbb{F}_2$ felett (lásd az előző példát).

a. Ha az $x^5 + x^2 + \overline{1}$ polinom felbontható lenne, akkor lenne elsőfokú vagy másodfokú tényezője.

Ha lenne elsőfokú tényezője, akkor lenne gyöke $\mathbb{F}_2$ felett a polinomnak. Az összes elem ($\overline{0}$ és $\overline{1}$) behelyettesítésével meggyőződhetünk arról, hogy nincs gyöke, így nincs elsőfokú tényezője sem.

Vizsgáljuk meg, hogy van-e másodfokú tényezője. Az egyetlen másodfokú irreducibilis polinom az x^2+x+1. Ezzel a polinommal osszuk el maradékosan az $x^5 + x^2 + \overline{1}$ polinomot.

$$
\begin{aligned}
&(x^5 + x^2 + \overline{1}) : (x^2 + x + \overline{1}) = x^3 + x^2 \\
&-(\underline{x^5 + x^4 + x^3}) \\
&\qquad\quad x^4 + x^3 + x^2 + \overline{1} \\
&\qquad -(\underline{x^4 + x^3 + x^2}) \\
&\qquad\qquad\quad \overline{1}
\end{aligned}
$$

A maradék $\overline{1}$, tehát az első polinom nem osztható a másodikkal.

Mivel $x^5 + x^2 + \overline{1}$-nek sem első- sem másodfokú irreducibilis tényezője nincs, ő maga irreducibilis.

b. Ha az $x^6 + x + \overline{1}$ polinom felbontható lenne, akkor lenne elsőfokú, másodfokú vagy harmadfokú tényezője.

Ha lenne elsőfokú tényezője, akkor lenne gyöke $\mathbb{F}_2$ felett a polinomnak. Az összes elem ($\overline{0}$ és $\overline{1}$) behelyettesítésével meggyőződhetünk arról, hogy nincs gyöke, így nincs elsőfokú tényezője sem.

Vizsgáljuk meg, hogy van-e másodfokú tényezője. Az egyetlen másodfokú irreducibilis polinom az x^2+x+1. Ezzel a polinommal osszuk el maradékosan az $x^6 + x + \overline{1}$ polinomot.

$$
\begin{aligned}
&(x^6 + x + \overline{1}) : (x^2 + x + \overline{1}) = x^4 + x^3 + x + 1\\
&-(\underline{x^6 + x^5 + x^4})\\
&\qquad x^5 + x^4 + x + \overline{1}\\
&\quad -(\underline{x^5 + x^4 + x^3})\\
&\qquad\quad x^3 + x + \overline{1}\\
&\qquad -(\underline{x^3 + x^2 + x})\\
&\qquad\qquad x^2 + \overline{1}\\
&\qquad\quad -(\underline{x^2 + x + \overline{1}})\\
&\qquad\qquad\quad x
\end{aligned}
$$

A maradék x, tehát az első polinom nem osztható a másodikkal.

Most osszuk el az $x^6 + x + \overline{1}$ polinomot sorban a két harmadfokú irreducibilis polinommal is.

$$
\begin{aligned}
&(x^6 + x + \overline{1}) : (x^3 + x^2 + \overline{1}) = x^3 + x^2 + x\\
&-(\underline{x^6 + x^5 + x^3})\\
&\qquad x^5 + x^3 + x + \overline{1}\\
&\quad -(\underline{x^5 + x^4 + x^2})\\
&\qquad\quad x^4 + x^3 + x^2 + x + \overline{1}\\
&\qquad -(\underline{x^4 + x^3 + x})\\
&\qquad\qquad x^2 + \overline{1}
\end{aligned}
$$

A maradék $x^2 + \overline{1}$, tehát az első polinom nem osztható a másodikkal.

$$
\begin{aligned}
&(x^6+x+\overline{1}) : (x^3+x+\overline{1}) = x^3+x+\overline{1}\\
&-(\underline{x^6+x^4+x^3})\\
&\qquad x^4+x^3+x+\overline{1}\\
&\quad -(\underline{x^4+x^2+x})\\
&\qquad\quad x^3+x^2+\overline{1}\\
&\qquad -(\underline{x^3+x+\overline{1}})\\
&\qquad\qquad x^2+x
\end{aligned}
$$

A maradék x^2+x, tehát az első polinom most sem osztható a másodikkal.

Mivel $x^6+x+\overline{1}$-nek sem első-, sem másod-, sem pedig harmadfokú irreducibilis tényezője nincs, ő maga irreducibilis. ■

3.1-9. Hány másodfokú normált (1 főegyüttható jú) irreducibilis polinom van egy q elemű testben?

Megoldás. Számoljuk meg, hogy összesen hány x^2+bx+c alakú polinom van, ha b és c a test tetszőleges eleme lehet. Mivel a test q elemű, ilyen polinom $q \cdot q = q^2$ darab van.

Ebből el kell vennünk a reducibilisek számát. Ha egy normált másodfokú polinom reducibilis, akkor $(x-\alpha)(x-\beta)$ alakú, ahol α és β a test tetszőleges eleme lehet. Ezek számát megkapjuk, ha q elemből kettőt választunk ismétléssel, a tényezők sorrendje nem számít, tehát a keresett számot megadja a $C_q^{2,i}$ ismétléses permutációszám.

$$C_q^{2,i} = C_{q+1}^2 = \binom{q+1}{2} = \frac{q(q+1)}{2}$$

Az irreducibilisek száma így

$$q^2 - \frac{q(q+1)}{2} = \frac{q(q-1)}{2}$$

$q=2$ esetén ez a képlet 1-et ad, $q=3$ esetén pedig 3-at. ■

3.1-10. Készítsünk 9 elemű testet.

a. Adjuk meg a művelettáblákat.

b. Határozzuk meg az egyes elemek multiplikatív rendjét, keressünk primitív elemeket.

c. Határozzuk meg az egyes elemek additív rendjét.

Megoldás.

a. $\mathbb{F}_9$-et úgy készítjük el, hogy $\mathbb{Z}_3$-mat bővítjük például az $m = x^2 + \overline{1}$ $\mathbb{Z}_3$ fölött irreducibilis polinom u gyökével (másodfokú bővítés). $\mathbb{F}_9$ elemei u legfeljebb elsőfokú polinomjai és a 0.
$\mathbb{Z}_3$ elemei :

$$\overline{0} \qquad \overline{1} \qquad \overline{2} = \overline{-1} = -\overline{1}$$

$\mathbb{F}_9$ elemei :

$$\begin{array}{lllllllll} a & = & \overline{0} & & d & = & u & & g & = & 2u \\ b & = & \overline{1} & & e & = & u+\overline{1} & & h & = & 2u+\overline{1} \\ c & = & \overline{2} & & f & = & u+\overline{2} & & i & = & 2u+\overline{2} \end{array}$$

Az elemek összeadását és szorzását úgy végezzük el, mint a polinomokét.

$+$	a	b	c	d	e	f	g	h	i
a	a	b	c	d	e	f	g	h	i
b	b	c	a	e	f	d	h	i	g
c	c	a	b	f	d	e	i	g	h
d	d	e	f	g	h	i	a	b	c
e	e	f	d	h	i	g	b	c	a
f	f	d	e	i	g	h	c	a	b
g	g	h	i	a	b	c	d	e	f
h	h	i	g	b	c	a	e	f	d
i	i	g	h	c	a	b	f	d	e

$\cdot$	a	b	c	d	e	f	g	h	i
a	a	a	a	a	a	a	a	a	a
b	a	b	c	d	e	f	g	h	i
c	a	c	b	g	i	h	d	f	e
d	a	d	g	c	f	i	b	e	h
e	a	e	i	f	g	b	h	c	d
f	a	f	h	i	b	d	e	g	c
g	a	g	d	b	h	e	c	i	f
h	a	h	f	e	c	g	i	d	b
i	a	i	e	h	d	c	f	b	g

A szorzótábla elkészítésénél felhasználjuk azt, hogy $u^2 + \overline{1} = 0$, hiszen u az $m = x^2 + \overline{1}$ polinom gyöke.

$$
\begin{aligned}
d \cdot d &= u^2 = u^2 + \overline{1} - \overline{1} = \overline{0} - \overline{1} = c \\
d \cdot e &= u^2 + u = u^2 + \overline{1} + u - \overline{1} = \overline{0} + u + \overline{2} = f \\
d \cdot f &= u^2 + 2u = u^2 + \overline{1} + 2u + \overline{2} = \overline{0} + i = i \\
d \cdot g &= 2u^2 = 2u^2 + \overline{2} + \overline{1} = \overline{0} + \overline{1} = b \\
d \cdot h &= 2u^2 + u = 2u^2 + \overline{2} + u + \overline{1} = \overline{0} + u + \overline{1} = e \\
d \cdot i &= 2u^2 + 2u = 2u^2 + \overline{2} + 2u + \overline{1} = \overline{0} + h \\
e \cdot e &= (u + \overline{1})^2 = u^2 + 2u + \overline{1} = \overline{0} + 2u = g \\
e \cdot f &= (u + \overline{1})(u + \overline{2}) = u^2 + 3u + \overline{2} = \overline{1} = b \\
e \cdot g &= (u + \overline{1})2u = 2u^2 + 2u = 2u^2 + \overline{2} + 2u + \overline{1} = h \\
e \cdot h &= (u + \overline{1})(2u + \overline{1}) = 2u^2 + 3u + \overline{1} = \overline{2} = c \\
e \cdot i &= (u + \overline{1})(2u + \overline{2}) = 2u^2 + 4u + \overline{2} = u = d \\
f \cdot f &= (u + \overline{2})^2 = u^2 + 4u + \overline{4} = u = d \\
f \cdot g &= (u + \overline{2})2u = 2u^2 + 4u = 2u^2 + 2 + u + \overline{1} = e \\
f \cdot h &= (u + \overline{2})(2u + \overline{1}) = 2u^2 + 5u + \overline{2} = 2u = g \\
f \cdot i &= (u + \overline{2})(2u + \overline{2}) = 2u^2 + 6u + \overline{4} = c \\
g \cdot g &= (2u)^2 = 4u^2 = u^2 + \overline{1} + \overline{2} = \overline{2} = c \\
g \cdot h &= 2u(2u + \overline{1}) = 4u^2 + 2u = u^2 + \overline{1} + 2u + \overline{2} = i \\
g \cdot i &= 2u(2u + \overline{2}) = 4u^2 + 4u = u^2 + u = f \\
h \cdot h &= (2u + \overline{1})(2u + \overline{1}) = 4u^2 + 4u + \overline{1} = u = d \\
h \cdot i &= (2u + \overline{1})(2u + \overline{2}) = 4u^2 + 6u + \overline{2} = b \\
i \cdot i &= (2u + \overline{2})^2 = 4u^2 + 8u + \overline{4} = 2u = g
\end{aligned}
$$

Megjegyzés. A fenti számítások elvégzése során úgy is eljárhattunk volna, hogy felhasználjuk az $u^2 = \overline{-1} = \overline{2}$, összefüggést.

b. Most nézzük a nem nulla elemek multiplikatív rendjét. A Lagrange-tételből tudjuk, hogy ez a rend csak olyan szám lehet, ami osztója a test multiplikatív csoportja rendjének, vagyis 8-nak. A szóbajöhető rendek tehát $1, 2, 4, 8$. Azt kell megvizsgálnunk, hogy ezekre a kitevőkre emelve az elemet, mikor kapjuk meg először az egységelemet. A 8. hatvány esetében természetesen mindenképpen megkapjuk.

$$
\begin{array}{llll}
|b| = 1 & & & \\
c^2 = 1 & |c| = 2 & & \\
d^2 = c & d^4 = c^2 = 1 & |d| = 4 & \\
g^2 = c & c^2 = 1 & |g| = 4 & \\
e^2 = g & e^4 = g^2 = c & e^8 = c^2 = 1 & |e| = 8 \\
f^2 = d & f^4 = d^2 = \overline{2} & f^8 = 1 & |f| = 8 \\
h^2 = d & |h| = 8 & & \\
i^2 = g & |i| = 8 & &
\end{array}
$$

Primitív elemek – az $(\mathbb{F}_9^*, \cdot)$ csoport generáló elemei – azok, amelyek rendje megegyezik a multiplikatív csoport rendjével, tehát 8 a rendjük. Ezek e, f, h, i.

c. Az elemek additív rendje a 0 kivételével 3, mert $\mathrm{Char}(\mathbb{Z}_3)$=$\mathrm{Char}(\mathbb{F}_9)$=3.

■

3.1-11. Készítsünk 4 elemű testet.

a. Adjuk meg a műveletáblákat.

b. Határozzuk meg az egyes elemek multiplikatív rendjét, keressünk primitív elemeket.

Megoldás.

a. $\mathbb{F}_4$-et úgy készítjük el, hogy $\mathbb{Z}_2$-t bővítjük az $m = x^2 + x + \overline{1}$ $\mathbb{Z}_2$ fölött irreducibilis polinom u gyökével (másodfokú bővítés). Az m polinom valóban irreducibilis $\mathbb{Z}_2$ fölött, mert $m(\overline{1}) = \overline{1}$ és $m(\overline{0}) = \overline{1}$, tehát nincs gyöke $\mathbb{Z}_2$-ben (egyébként lásd a 7. példát). $\mathbb{F}_4$ elemei u legfeljebb elsőfokú polinomjai és a 0.
$\mathbb{Z}_2$ elemei :

$$\overline{0} \qquad \overline{1} = \overline{-1} = -\overline{1}$$

$\mathbb{F}_4$ elemei :

$$a = \overline{0} \qquad b = \overline{1} \qquad c = u \qquad d = u + \overline{1}$$

Az elemek összeadását és szorzását úgy végezzük el, mint a polinomokét.

$+$	a	b	c	d
a	a	b	c	d
b	b	a	d	c
c	c	d	a	b
d	d	c	b	a

$\cdot$	a	b	c	d
a	a	a	a	a
b	a	b	c	d
c	a	c	d	b
d	a	d	b	c

A szorzótábla elkészítésénél felhasználjuk azt, hogy $u^2 + u + \overline{1} = 0$, hiszen u az $m = x^2 + x + \overline{1}$ polinom gyöke, és így $u^2 = u + \overline{1}$ is fennáll.

$$c \cdot c = u^2 = u^2 + u + \overline{1} + u + \overline{1} = u + \overline{1} = d$$

$$c \cdot d = u^2 + u = u^2 + u + \overline{1} + \overline{1} = \overline{1} = b$$

$$d \cdot d = (u+1)(u+1) = u^2 + 2u + 1 = u^2 + u + \overline{1} + u = u = c$$

b. Primitív elemek: $c = u,\ d = u + 1$.

A multiplikatív csoport generáló eleme a c, mert különböző hatványai előállítják a többi elemet:

$$c^1 = c \qquad c^2 = u + \overline{1} = d \qquad c^3 = (u+1) \cdot u = \overline{1} = b$$

Hasonlóan generáló elem a d is:

$$d^1 = d \qquad d^2 = u^2 + \overline{1} = u = c \qquad d^3 = u^2 + u = \overline{1} = b$$

Megjegyzés. Az előbbi eredményt más meggondolással is megkaphatjuk: mivel $\mathbb{Z}_3$ multiplikatív csoportjának rendje 3, a csoport ciklikus, sőt az egységelem kivételével a többi két eleme (c és d) generálja. ■

3.1-12.

a. Bizonyítsuk be, hogy az $f(x) = x^3 + x + \overline{1} \in \mathbb{Z}_5[x]$ polinom irreducibilis $\mathbb{Z}_5$ felett.

b. Hány eleme van a $\mathbb{Z}_5[x]/\overline{f}$ maradékosztálygyűrűnek (testnek), ahol $\overline{f}$ az f többszöröseiből álló ideál? Adjunk meg egy reprezentánsrendszert.

Megoldás.

a. Az irreducibilitáshoz elég megvizsgálnunk azt, hogy van-e gyöke a polinomnak $\mathbb{Z}_5$-ben. Ha ugyanis felbontható (reducibilis) lenne, akkor

$$x^3 + x + \overline{1} = (ax + b)(cx^2 + dx + e) \pmod 5$$

alakban lehetne felírni. Mivel $ax + b = 0 \pmod 5$ $a \neq 0$ miatt megoldható, lenne gyöke a polinomnak $\mathbb{Z}_5$-ben. A polinomnak azonban nincs gyöke ebben a testben:

$$f(\overline{0}) = \overline{1}, \qquad f(\overline{1}) = \overline{3}, \qquad f(\overline{2}) = \overline{1}, \qquad f(\overline{3}) = \overline{1}, \qquad f(\overline{4}) = \overline{-1},$$

így f irreducibilis $\mathbb{Z}_5$ felett.

b. reprezentánsrendszert alkotnak a legfeljebb másodfokú polinomok:

$$\left\{a + bx + cx^2 \mid a,\ b,\ c \in \{0,\ 1,\ 2,\ 3,\ 4\}\right\}$$

Mivel $a,\ b,\ c$ egymástól függetlenül felveheti az 5 különböző értéket, ezért a reprezentánsrendszer $5^3 = 125$ elemű, s ennyi eleme van a $\mathbb{Z}_5[x]/\overline{f}$ testnek is.

■

3.1-13.

a. Bizonyítsuk be, hogy az $f(x) = x^2 + x + \overline{1} \in \mathbb{Z}_5[x]$ polinom irreducibilis $\mathbb{Z}_5$ felett.

b. Hány eleme van a $\mathbb{Z}_5[x]/\overline{f}$ maradékosztálygyűrűnek (testnek), ahol $\overline{f}$ az f többszöröseiből álló ideál? Adjunk meg egy reprezentánsrendszert.

Megoldás.

a. Az irreducibilitáshoz elég megvizsgálnunk azt, hogy van-e gyöke a polinomnak $\mathbb{Z}_5$-ben. Ha ugyanis felbontható (reducibilis) lenne, akkor

$$x^2 + x + \overline{1} = (ax + b)(cx + d) \pmod 5$$

alakban lehetne felírni. Mivel $ax + b = 0 \pmod 5$ $a \neq 0$ miatt megoldható, lenne gyöke a polinomnak $\mathbb{Z}_5$-ben. A polinomnak azonban nincs gyöke ebben a testben:

$$f(\overline{0}) = \overline{1}, \qquad f(\overline{1}) = \overline{3}, \qquad f(\overline{2}) = \overline{2}, \qquad f(\overline{3}) = \overline{3}, \qquad f(\overline{4}) = \overline{1},$$

így f irreducibilis $\mathbb{Z}_5$ felett.

b. reprezentánsrendszert alkotnak a legfeljebb elsőfokú polinomok:

$$\{a + bx \mid a,\ b \in \{0,\ 1,\ 2,\ 3,\ 4\}\}$$

Mivel a és b egymástól függetlenül felveheti az 5 különböző értéket, ezért a reprezentánsrendszer $5^2 = 25$ elemű, s ennyi eleme van a $\mathbb{Z}_5[x]/\overline{f}$ testnek is.

$\mathbb{Z}_5[x]/\overline{f}$ elemei az alábbi elemek által reprezentált osztályok:

$\overline{0}$	$\overline{1}$	$\overline{2}$	$\overline{3}$	$\overline{4}$
x	$x+\overline{1}$	$x+\overline{2}$	$x+\overline{3}$	$x+\overline{4}$
$2x$	$2x+\overline{1}$	$2x+\overline{2}$	$2x+\overline{3}$	$2x+\overline{4}$
$3x$	$3x+\overline{1}$	$3x+\overline{2}$	$3x+\overline{3}$	$3x+\overline{4}$
$4x$	$4x+\overline{1}$	$4x+\overline{2}$	$4x+\overline{3}$	$4x+\overline{4}$

■

3.1-14.

a. Igazoljuk, hogy $f(x) = x^3 + x + \overline{2}$ reducibilis $\mathbb{Z}_7$ felett.

b. Hány eleme van a $\mathbb{Z}_7[x]/\overline{f}$ maradékosztálygyűrűnek ($\overline{f}$ az f polinom többszöröseiből álló ideál)? Adjunk meg egy reprezentánsrendszert.

c. Mutassuk meg, hogy a $\mathbb{Z}_7[x]/\overline{f}$ maradékosztálygyűrű tartalmaz nullosztót.

Megoldás.

a. A Horner-elrendezéssel azt tapasztaljuk, hogy f-nek $\overline{4}$ kétszeres gyöke, $\overline{-1}$ pedig egyszeres gyöke.

	1	0	1	2	
4		1	4	3	0
4			1	1	0
-1				1	0

b. A maradékosztálygyűrű elemeinek reprezentánsai a legfeljebb másodfokú polinomok:

$$\left\{a + bx + cx^2 \mid a,\ b,\ c \in \{0,\ 1,\ 2,\ 3,\ 4,\ 5,\ 6\}\right\}$$

Mivel a, b és c egymástól függetlenül felveheti a 7 különböző értéket, ezért a reprezentánsrendszer $7^3 = 343$ elemű, s ennyi eleme van a $\mathbb{Z}_5[x]/\overline{f}$ maradékosztálygyűrűnek is.

c. Nullosztópárt alkot például a következő két osztály:

$$\overline{(x-4)^2}, \quad \overline{x+1},$$

mert

$$\overline{(x-4)^2} \cdot \overline{x+1} = \overline{(x-4^2)\cdot(x+1)} = \overline{f} = 0.$$

Ez a maradékosztálygyűrű nem test, hiszen tartalmaz nullosztót. ■

3.1.2. Elem felírása bázisban

3.1-15. Legyen $u \in \mathbb{C}$ a $\mathbb{Q}$ feletti $x^3 - 2x + 2$ polinom egyik gyöke. Lássuk be, hogy a polinom $\mathbb{Q}$ felett irreducibilis. Írjuk fel $\mathbb{Q}(u) \mid \mathbb{Q}$ $\{1,\ u,\ u^2\}$ bázisában a következő elemeket:

a. u^7 **b.** u^{-1} **c.** $u^4 + u^{-2}$

Megoldás. A polinom irreducibilis $\mathbb{Z}$ felett: $p = 2$-vel alkalmazzuk a Schönemann–Eisenstein-tételt. A $\mathbb{Q}$ feletti irreducibilitás ebből és a Gauss-tételből következik.

u az $x^3 - 2x + 2$ polinom gyöke, ezért $u^3 - 2u + 2 = 0$, amiből $u^3 = 2u - 2$. Ezt használjuk fel többször is a továbbiakban.

a.

$$u^7 = u^4 \cdot u^3 = u^4(2u-2) = u(2u-2)u^3 = u(2u-2)(2u-2) =$$

$$= u(4u^2 - 8u + 4) = 4u^3 - 8u^2 + 4u = 4(2u-2) - 8u^2 + 4u = -8u^2 + 12u - 8$$

b. $u \neq 0$, így létezik inverze. Az $u^3 - 2u + 2 = 0$ egyenletet megszorozzuk u^{-1}-gyel, ekkor

$$(u^3 - 2u + 2) \cdot u^{-1} = 0.$$

Ebből $u^2 - 2 + 2u^{-1} = 0$, $\qquad u^{-1} = 1 - \frac{u^2}{2}$.

c. Először számítsuk ki u^4-t. $u^4 = u(2u-2) = 2u^2 - 2u$

Most nézzük u^{-2} kiszámítását. Az $u^3-2u+2=0$ egyenletet megszorozzuk u^{-2}-vel.

$$(u^3 - 2u + 2)u^{-2} = 0$$

$$u - 2u^{-1} + 2u^{-2} = 0$$

$$u^{-2} = 1 - \frac{u^2+u}{2}$$

Végül a két kifejezés összege:

$$u^4 + u^{-2} = 2u^2 - 2u + 1 - \frac{u^2+u}{2} = \frac{3}{2}u^2 - \frac{5}{2}u + 1$$

■

3.1-16. Legyen $u \in \mathbb{C}$ az $x^3 - 6x^2 + 9x + 3 \quad \mathbb{Q}$ felett irreducibilis polinom gyöke. Fejezzük ki $\mathbb{Q}(u) \mid \mathbb{Q} \quad \{1,\ u,\ u^2\}$ bázisában a következő elemeket:

a. $3u^5 - 2u$ **b.** $\frac{1}{1+u}$

Megoldás. $u \notin \mathbb{Q}$, mert a polinom irreducibilis. u az x^3-6x^2+9x+3 polinom gyöke, ezért $u^3 - 6u^2 + 9u + 3 = 0$, amiből $u^3 = 6u^2 - 9u - 3$. Ezt használjuk fel többször is a továbbiakban.

a.

$$3u^5 - 2u = 3u^2 \cdot u^3 - 2u = 3 \cdot u^2(6u^2 - 9u - 3) - 2u = 18u^4 - 27u^3 - 9u^2 - 2u =$$

$$= 18u(u^3) - 27u^3 - 9u^2 - 2u = 18u \cdot (6u^2 - 9u - 3) - 27(6u^2 - 9u - 3) - 9u^2 - 2u =$$

$$= 108u^3 - 162u^2 - 54u - 162u^2 + 243u + 81 - 9u^2 - 2u =$$

$$= 108(6u^2 - 9u - 3) - 333u^2 + 187u + 81 =$$

$$= 315u^2 - 785u - 243$$

b. Az $u^3 - 6u^2 + 9u + 3 = 0$ egyenletet megszorozzuk $(u+1)^{-1}$-gyel.

$$\frac{u^3 - 6u^2 + 9u + 3}{u+1} = 0$$

A számlálóval és a nevezővel maradékos osztást végzünk:

$$\begin{array}{r} (u^3-6u^2+9u+\ 3) : (u+1) = u^2-7u+16 \\ \underline{-(u^3+u^2)} \\ -7u^2+9u+\ 3 \\ \underline{-(-7u^2-7u)} \\ 16u+\ 3 \\ \underline{16u+16} \\ -13 \end{array}$$

A maradékos osztás eredménye:

$$u^3-6u^2+9u+3 = (u^2-7u+16)(u+1)-13 \tag{1}$$

Felhasználva, hogy $u^3-6u^2+9u+3=0$, azt kapjuk, hogy:

$$\frac{1}{u+1} = \frac{u^2-7u+16}{13}$$

Az $u+1$ kifejezéssel való maradékos osztás helyett Horner-elrendezést is alkalmazhatunk:

	1	−6	9	3	
−1		1	−7	16	−13

Ebből a táblázatból is leolvashatjuk (1) együtthatóit. ■

3.1.3. Minimálpolinom, felbontási test

3.1-17. Határozzuk meg $\sqrt{2-\sqrt[3]{2}}$ minimálpolinomját $\mathbb{Q}$ felett.

Megoldás. Legyen

$$\alpha = \sqrt{2-\sqrt[3]{2}}$$

Ebből a következőkhöz jutunk:

$$\alpha^2 = 2-\sqrt[3]{2}$$

$$-\alpha^2+2 = \sqrt[3]{2}$$

$$(-\alpha^2+2)^3 = 2$$

$$-\alpha^6 + 6\alpha^4 - 12\alpha^2 + 6 = 0,$$

vagyis α gyöke az

$$f = x^6 - 6x^4 + 12x^2 - 6$$

polinomnak. Másrészt ez a polinom irreducibilis, amit beláthatunk úgy, hogy alkalmazzuk a Schönemann-Eisenstein tételt $p = 2$-vel (vagy 3-mal). Ebből pedig következik, hogy f minimálpolinomja $\sqrt{2 - \sqrt[3]{2}}$-nek. ■

3.1-18. Mutassuk meg, hogy

$$\sqrt[3]{9 + 4\sqrt{5}} + \sqrt[3]{9 - 4\sqrt{5}}$$

egész szám.

Megoldás. Legyen

$$\alpha = \sqrt[3]{9 + 4\sqrt{5}} + \sqrt[3]{9 - 4\sqrt{5}}.$$

Számítás közben felhasználjuk, hogy

$$(a + b)^3 = a^3 + b^3 + 3a^2b + 3ab^2 = a^3 + b^3 + 3ab(a + b)$$

és alkalmazzuk a következő jelölést: $a = \sqrt[3]{9 + 4\sqrt{5}}$, $b = \sqrt[3]{9 - 4\sqrt{5}}$. Ekkor

$$\alpha^3 = 9 + 4\sqrt{5} + 9 - 4\sqrt{5} + 3\sqrt[3]{81 - 80}(a + b) = 18 + 3(a + b) = 18 + 3\alpha$$

Így az alábbi polinomhoz jutottunk.

$$x^3 = 18 + 3x$$

$$x^3 - 3x - 18 = 0$$

Ennek a polinomnak gyöke a $\sqrt[3]{9 + 4\sqrt{5}} + \sqrt[3]{9 - 4\sqrt{5}}$ szám.

Keressük először a polinom racionális gyökeit. Felhasználjuk, hogy ha van α racionális gyök, akkor az egész szám, osztója 18-nak, valamint $1-\alpha | \sum a_i = f(1)$ és $1+\alpha | \sum(-1)^i a_i = f(-1)$, ahol a_i a polinom együtthatóit jelöli. (Lásd a Polinomok kötetben.)

Azt kapjuk, hogy a 3 lehetséges gyök, behelyettesítéssel (Horner-elrendezés) pedig azt kapjuk, hogy valóban gyök.

α	1	0	-3	-18	$f(\alpha)$
3		1	3	6	0

A Horner-elrendezés együtthatóiból azt is leolvashatjuk, hogy mi a hányados polinom, ha $x-3$-mal osztjuk a polinomunkat:

$$x^2+3x+6$$

Ennek a polinomnak a gyökei

$$x_{1,2}=\frac{-3\pm\sqrt{9-24}}{2}=\frac{-3\pm i\sqrt{15}}{2},$$

tehát nem valósak. A $\sqrt[3]{9+4\sqrt{5}}+\sqrt[3]{9-4\sqrt{5}}$ szám valós, s ennek a gyökök közül csak a 3 felel meg. Tehát

$$\sqrt[3]{9+4\sqrt{5}}+\sqrt[3]{9-4\sqrt{5}}=3.$$

■

3.1-19. Határozzuk meg az $(x^2+1)(x^2-2x+1)$ polinom felbontási testét $\mathbb{Q}$ felett.

Megoldás.

$$(x^2+1)(x^2-2x+1)=(x-i)(x+i)(x-1)^2,$$

így a polinom gyökei $\pm i$ és 1, tehát a polinom $\mathbb{Q}$ feletti felbontási teste $\mathbb{Q}(i)$.

■

3.1-20. $\mathbb{Q}(\sqrt[3]{2})$ megegyezik-e $\sqrt[3]{2}$ minimálpolinomjának a felbontási testével?

Megoldás. $\sqrt[3]{2}$ minimálpolinomja x^3-2. Ennek gyökei $\sqrt[3]{2}$ mellett

$$\sqrt[3]{2}\left(-\frac{1}{2}+\frac{\sqrt{3}}{2}i\right),\quad \sqrt[3]{2}\left(-\frac{1}{2}-\frac{\sqrt{3}}{2}i\right).$$

Ez utóbbi két gyök nincs benne $\mathbb{Q}(\sqrt[3]{2})$-ben (mert ennek a testnek minden eleme valós), tehát a két test nem egyezik meg. ■

3.1-21. Van-e racionális gyöke az $f(x) = x^3 - x^2 - x - 2$ polinomnak? Mi az f felbontási teste $\mathbb{Q}$ felett?

Megoldás. A polinom racionális gyökei 2 osztói lehetnek. 2 valóban gyöke, amint erről a Horner-elrendezéssel meggyőződhetünk:

	1	−1	−1	−2	
2		1	1	1	0

Az előbbi táblázat második sorában a hányados polinom együtthatói is megjelennek, amely $x^2 + x + 1$. Ennek (s így az eredeti polinomnak is) a gyökei $\frac{-1 \pm i\sqrt{3}}{2}$. Az f polinom $\mathbb{Q}$ feletti felbontási teste így $\mathbb{Q}(i\sqrt{3})$. ■

3.1-22. Bizonyítsuk be, hogy ha $\alpha \in \mathbb{C}$ megoldása a $10x^3 - 105x^2 + 84x + 210 = 0$ racionális együtthatós egyenletnek, és valamely K testre fennáll, hogy $\mathbb{Q}(\alpha)|K$ és $K|\mathbb{Q}$, akkor $K = \mathbb{Q}(\alpha)$ vagy $K = \mathbb{Q}$.

Megoldás. Ha $p = 7$-tel alkalmazzuk a Schönemann–Eisenstein-tételt, akkor azt tapasztaljuk, hogy a polinom $\mathbb{Z}$ felett irreducibilis. Ebből a Gauss-tétel alkalmazásával azt kapjuk, hogy $\mathbb{Q}$ felett is irreducibilis a polinom, tehát $\mathbb{Q}(\alpha)|\mathbb{Q}$ harmadfokú bővítés. A testbővítések fokszámtétele szerint

$$[\mathbb{Q}(\alpha) : \mathbb{Q}] = [\mathbb{Q}(\alpha) : K] \cdot [K : \mathbb{Q}] = 3.$$

Ebből $[\mathbb{Q}(\alpha) : K]$ és $[K : \mathbb{Q}]$ egyike 1, tehát $K = \mathbb{Q}(\alpha)$ vagy $K = \mathbb{Q}$. ■

3.1-23. Legyen $K = \mathbb{F}_q$, és $f(x)$ K fölötti irreducibilis n-edfokú polinom. Lássuk be, hogy

$$f(x)|x^{q^n} - x.$$

($\mathbb{F}_q$ a q elemű testet jelöli.)

Megoldás. Legyen α az f polinom gyöke, és bővítsük K-t α-val:

$$L = \mathbb{F}_q(\alpha)$$

Belátjuk, hogy α gyöke az $x^{q^n} - x$ polinomnak. L q^n elemszámú test, multiplikatív csoportjának elemszáma eggyel kevesebb:

$$|L \setminus \{0\}| = q^n - 1.$$

Legyen β a test tetszőleges nem nulla eleme. Ekkor

$$\beta^{q^n-1} = e,$$

ahol e a test egységeleme, ugyanis ha csoport valamely elemét a csoport rendje nagyságú kitevőre emeljük, akkor megkapjuk az egységelemet (Lagrange-tétel következménye). Így az is igaz, hogy

$$\alpha^{q^n-1} = e.$$

Innen

$$\alpha^{q^n} = \alpha,$$

vagyis

$$\alpha^{q^n} - \alpha = 0$$

tehát α valóban gyöke az $x^{q^n} - x$ polinomnak is.

Másrészről f az α K fölötti minimálpolinomja, és ha a K fölötti valamely g polinomnak gyöke α, akkor $f|g$ is teljesül. Tehát

$$f(x)|x^{q^n} - x$$

■

3.1-24. Legyen $K = \mathbb{F}_q$, $f(x)$ K fölötti irreducibilis n-edfokú polinom, és legyen α gyöke f-nek. Lássuk be, hogy K-t α-val bővítve megkapjuk f K fölötti felbontási testét. (Más szóval lássuk be, hogy ha f egyik gyöke a bővített véges testben van, akkor f mindegyik gyöke benne van.) ($\mathbb{F}_q$ a q elemű testet jelöli.)

Megjegyzés. 0 karakterisztikájú testben ez általában nem igaz (lásd a 20. példát).

Megoldás. Legyen $L = \mathbb{F}_q(\alpha)$. Beláttuk az előző példában, hogy α gyöke az $x^{q^n} - x$ L fölötti polinomnak. Sőt azt is beláttuk, hogy a test bármelyik nem nulla β eleme is gyöke a polinomnak. Ennek a polinomnak – mint könnyen látható – gyöke a 0 is, tehát a test minden eleme gyöke. Mivel a q^n-fokú polinomnak megtaláltuk q^n gyökét, több gyöke pedig nem lehet egy test fölötti

polinomnak, mint a fokszáma, ebből következik, hogy a polinom L fölött q^n darab elsőfokú tényező szorzatára bomlik.

$$x^{q^n} - x = \prod_{\beta \in L} (x - \beta)$$

Másrészt szintén az előbbi példából tudjuk, hogy

$$f(x) | x^{q^n} - x,$$

tehát L fölött f is elsőfokú polinomok szorzatára bomlik. Ez pedig azt jelenti, hogy f egyetlen gyökével bővítve, a kapott testben f mindegyik gyöke megtalálható. ■

3.1.4. Bővítés foka, véges és algebrai bővítés

3.1-25. A következő bővítések közül melyik véges és melyik algebrai? (A az algebrai számok halmaza)

a. $\mathbb{C}|\mathbb{R}$ **b.** $\mathbb{Q}(\sqrt{5})|\mathbb{Q}$ **c.** $A|\mathbb{Q}$ **d.** $A|\mathbb{Q}(\sqrt{5})$ **e.** $\mathbb{R}|\mathbb{Q}(\pi)$

Megoldás.

a. Véges, algebrai, $\{1,\ i\}$ egy bázis.

b. Véges, algebrai, $\{1,\ \sqrt{5}\}$ egy bázis.

c. Nyilván algebrai a bővítés, ugyanakkor nem véges. Ha véges lenne, akkor lenne véges bázisa, s így véges sok algebrai szám lineáris kombinációjaként az összes többit elő lehetne állítani. Ez azonban nem lehetséges.

d. Nem véges, algebrai.

e. Nem véges, nem algebrai, pl. belátható, hogy e nem írható fel $\mathbb{Q}(\pi)$-beli nem nulla polinom gyökeként. ■

3.1-26. Mennyi a $\mathbb{Q}(\pi)|\mathbb{Q}(\pi^2)$ testbővítés foka?

Megoldás. A bővítés foka 2. Egyrészt $\pi \notin \mathbb{Q}(\pi^2)$, másrészt $x^2 - \pi^2 \quad \mathbb{Q}(\pi^2)$ feletti polinom, ennek gyöke π, s így másodfokú a bővítés. ■

3.1-27. Határozzuk meg a $T|\mathbb{Q}$ testbővítés fokát, ahol T az alábbi. Mi a bővítő elem minimálpolinomja $\mathbb{Q}$ fölött? Adjunk meg egy bázist.

a. $\mathbb{Q}(\sqrt{7})$ **b.** $\mathbb{Q}(i\sqrt{5})$
c. $\mathbb{Q}(1+i\sqrt{3})$ **d.** $\mathbb{Q}(i+\sqrt{5})$
e. $\mathbb{Q}(u+i\sqrt{v}),\ u,v\in\mathbb{Q},\sqrt{v}\notin\mathbb{Q}$

Megoldás.

a. Legyen $\alpha=\sqrt{7}$. Mivel $\alpha\notin\mathbb{Q}$, α minimálpolinomja legalább másodfokú. $\alpha^2=7$, s így $\sqrt{7}$ minimálpolinomja $\mathbb{Q}$ fölött x^2-7. A bővítés foka 2, egy bázis $\{1,\sqrt{7}\}$.

b. Legyen $\alpha=i\sqrt{5}$. Mivel $\alpha\notin\mathbb{Q}$, α minimálpolinomja legalább másodfokú. $\alpha^2=-5$, s így $i\sqrt{5}$ minimálpolinomja $\mathbb{Q}$ fölött x^2+5, a bővítés foka 2, egy bázis $\{1,i\sqrt{5}\}$.

c. Legyen $\alpha=1+i\sqrt{3}$. Mivel $\alpha\notin\mathbb{Q}$, α minimálpolinomja legalább másodfokú. α minimálpolinomja $\mathbb{Q}$ fölött x^2-2x+4. Ezt a következőképpen találhatjuk meg:

$$\alpha=1+i\sqrt{3}$$

$$\alpha^2=1-3+2i\sqrt{3}=2+2i\sqrt{3}-4=2\alpha-4$$

α gyöke az x^2-2x+4 polinomnak, és korábbi megállapításunk alapján ez a minimálpolinomja is.

A bővítés foka 2, egy bázis $\{1,1+i\sqrt{3}\}$. Mivel $\mathbb{Q}(1+i\sqrt{3})=\mathbb{Q}(i\sqrt{3})$, bázis például $\{1,i\sqrt{3}\}$ is.

d. $i+\sqrt{5}$ minimálpolinomja $\mathbb{Q}$ fölött x^4-8x^2+36. Ezt a következőképpen találhatjuk meg:

$$\alpha=i+\sqrt{5}$$

$$\alpha^2=-1+5+2i\sqrt{5}$$

$$\alpha^2-4=2i\sqrt{5}$$

$$\alpha^4+16-8\alpha^2=-20$$

Ezek szerint $i+\sqrt{5}$ gyöke az $f=x^4-8x^2+36$ polinomnak.

Az $i+\sqrt{5}$ elemmel való bővítés negyedfokú, mert két másodfokú bővítés szorzata (i-vel majd $\sqrt{5}$-tel bővítünk). Így a kapott negyedfokú polinom minimálpolinomja $i+\sqrt{5}$-nek.

Egy lehetséges bázis $\{1, i+\sqrt{5}, (i+\sqrt{5})^2, (i+\sqrt{5})^3\}$.

e. $u+i\sqrt{v}$ minimálpolinomja $\mathbb{Q}$ fölött $x^2-2ux+u^2+v$. Ezt a következőképpen találhatjuk meg. Legyen

$$\alpha = u+i\sqrt{v},$$

ekkor

$$\alpha^2 = u^2-v+2ui\sqrt{v} = u^2-v+2u(u+i\sqrt{v})-2u^2 = -u^2-v+2u\alpha$$

Vagyis α gyöke a $\mathbb{Q}$ fölötti $x^2-2ux+u^2+v$ polinomnak. Ugyanakkor $\alpha \notin \mathbb{Q}$, így a minimálpolinom legalább másodfokú.

A bővítés foka 2, egy bázis $\{1, u+i\sqrt{v}\}$. Mivel $\mathbb{Q}(u+i\sqrt{v}) = \mathbb{Q}(i\sqrt{v})$, bázis például $\{1, i\sqrt{v}\}$ is. ■

3.1-28. Határozzuk meg a $T|\mathbb{Q}$ testbővítés fokát, ahol T az alábbi. Adjunk meg egy bázist.

a. $\mathbb{Q}(\sqrt{2},\sqrt{3})$ **b.** $\mathbb{Q}(i,\sqrt{8})$

Megoldás.

a. $\mathbb{Q}(\sqrt{2},\sqrt{3}) = \mathbb{Q}(\sqrt{2})(\sqrt{3})$. A bővítés tehát felfogható két másodfokú bővítés egymásutánjaként. Az első bővítés bázisa $\{1,\sqrt{2}\}$, a második bővítés bázisa $\{1,\sqrt{3}\}$. A keresett bővítés bázisa a két előbbi bázis szorzatából adódik (lásd testbővítések fokszámtétele): $\{1,\sqrt{2},\sqrt{3},\sqrt{6}\}$, a bővítés foka pedig 4.

b. $\mathbb{Q}(i,\sqrt{8}) = \mathbb{Q}(i)(\sqrt{8})$. A bővítés tehát felfogható két másodfokú bővítés egymásutánjaként. Az első bővítés bázisa $\{1,i\}$, a második bővítés bázisa $\{1,\sqrt{8}\}$. A keresett bővítés bázisa a két előbbi bázis szorzatából adódik (lásd testbővítések fokszámtétele): $\{1,i,\sqrt{8},i\sqrt{8}\}$, a bővítés foka pedig 4. ■

3.1.5. Véges test elemeinek összege, szorzata, Vieta-formulák, gyökök és együtthatók közötti összefüggések

3.1-29. Bizonyítsuk be a Wilson-tételt: $(p-1)! \equiv -1 \pmod{p}$, **ha** p

prím.

Megoldás. $\mathbb{Z}_p$ elemeivel dolgozunk. Minden $\overline{a} \neq \overline{0}$ maradékosztályhoz párosítjuk azt a $\overline{b}$ maradékosztályt, amellyel szorozva $\overline{1}$-et ad. Mivel $\mathbb{Z}_p$ test, minden $\overline{a} \neq \overline{0}$-hoz van ilyen $\overline{b}$. Ha $\overline{a}$ párja $\overline{b}$, akkor nyilván $\overline{b}$ párja $\overline{a}$. E párosítás során csak az $\overline{1}$ és $\overline{-1}$ osztály lesz önmaga párja. Ha ugyanis $\overline{u}$ párja önmaga, akkor

$$u^2 \equiv 1 \pmod{p},$$

vagyis

$$0 \equiv u^2 - 1 = (u-1)(u+1) \pmod{p}.$$

Ebből, mivel p prím

$$p|u-1 \quad \text{vagy} \quad p|u+1,$$

tehát

$$u \equiv 1 \pmod{p} \quad \text{vagy} \quad u \equiv -1 \pmod{p}.$$

Szorozzuk össze tehát mindegyik osztályt a párjával, ha az különbözik tőle. Ezeket az értékeket egymással is összeszorozva $\overline{1}$-et kapunk, amit még meg kell szoroznunk a kimaradt osztályokkal, az $\overline{1}$-gyel, és – ha ettől különbözik – akkor a $\overline{-1}$-gyel is.

Ha $\overline{1} \neq \overline{-1}$, akkor $(p-1)! \equiv 1(-1) = -1 \pmod{p}$.

$p = 2$ esetén $\overline{1} = \overline{-1}$ s így $(p-1)! \equiv 1 \equiv -1 \pmod{2}$ szintén teljesül. ■

3.1-30. Mennyi valamely véges test nem nulla elemeinek a szorzata?

Megoldás. Az előző példa gondolatmenetét alkalmazzuk. Tetszőleges véges testben is megtehetjük, hogy mindegyik elemet megszorozzuk az inverzével, s a szorzatok értéke 1-et ad (most 1 az adott véges test egységeleme). Csupán azt kell most is megvizsgálnunk, hogy van-e olyan elem, amelyik önmaga

inverze. Ha u inverze önmaga, akkor

$$u = \frac{1}{u},$$

amiből

$$0 = u^2 - 1 = (u-1)(u+1).$$

Mivel testben nincs nullosztó, ez csak úgy lehet, ha

$$u - 1 = 0 \quad \text{vagy} \quad u + 1 = 0,$$

ebből pedig

$$u = 1 \quad \text{vagy} \quad u = -1.$$

Szorozzuk össze mindegyik elemet az inverzével, ha az különbözik tőle. Ha ezeket az értékeket egymással is összeszorozzuk, 1-et kapunk, amit még meg kell szoroznunk a kimaradt -1-gyel, s így az eredmény -1 lesz. Ha a véges testben $1 \neq -1$, akkor az eddigi eredményt még 1-gyel is szoroznunk kell – ami természetesen nem változtat a szorzat értékén. Így tetszőleges véges test nem nulla elemeinek a szorzata -1-et ad. ■

3.1-31. Véges testben mi az elemek számának paritása?

Megoldás. Lásd az előző példa magyarázatát.

Ha $1 = -1$, akkor az elemszám páros, mert a párosításból csak az 1 és a 0 marad ki.

Ha pedig $1 \neq -1$, akkor páratlan az elemszám, hiszen a párosításból az 1, -1 és a 0 marad ki. ■

Vieta-formulák, gyökök és együtthatók közötti összefüggések

Legyen R egységelemes integritási tartomány, és tegyük fel, hogy az

$$f(x) = a_n x^n + a_{n-1}x^{n-1} + a_{n-2}x^{n-2} + \ldots + a_1 x + a_0 \in R[x]$$

n-edfokú polinom – multiplicitással együtt vett – n gyöke mind R-ben van. Legyenek ezek a gyökök $c_1,\ c_2,\ \ldots,\ c_n$. Ekkor

$$\begin{aligned} f(x) &= a_n x^n + a_{n-1}x^{n-1} + a_{n-2}x^{n-2} + \ldots + a_1 x + a_0 = \\ &= a_n(x-c_1)(x-c_2)\cdots(x-c_n) = \\ &= a_n\left(x^n - (c_1+c_2+\ldots+c_n)x^{n-1} + \right. \\ &\quad +(c_1\cdot c_2 + c_1\cdot c_3 + \ldots + c_{n-1}\cdot c_n)x^{n-2} + \\ &\quad \vdots \\ &\quad \left. +(-1)^n(c_1\cdot c_2\cdots c_n)\right) \end{aligned}$$

amiből

$$\begin{aligned} \frac{a_{n-1}}{a_n} &= -(c_1+c_2+\ldots+c_n) \\ \frac{a_{n-2}}{a_n} &= (c_1\cdot c_2 + c_1\cdot c_3 + \ldots + c_{n-1}\cdot c_n) \\ &\vdots \\ \frac{a_0}{a_n} &= (-1)^n(c_1\cdot c_2\cdots c_n) \end{aligned}$$

3.1-32. Legyen L véges test, $|L| = q^k$. Számítsuk ki a következő összeget:

$$\sum_{l\in L} l.$$

Megoldás. A $g(x) = x^{q^k} - x$ polinom gyökei éppen az L test elemei.

A Vieta-formulákat alkalmazzuk:

$$\frac{a_{n-1}}{a_n} = -(c_1+c_2+\ldots+c_n)$$

Ha $n = q^k \geq 3$, akkor $a_{n-1} = 0$, a fenti érték is nulla, tehát a test elemeinek összege nulla.

Ha $n = q^k = 2$, akkor a test elemeinek összege 1, hiszen ennek a testnek egyik eleme a 0, másik eleme az 1. ∎

3.1-33. Legyen L véges test, $|L| = q^k$. Jelölje L^* az L multiplikatív csoportját. Számítsuk ki a következő szorzatot:

$$\prod_{l \in L^*} l.$$

(Lásd a 30. példát is.)

Megoldás. A $k(x) = x^{q^k-1} - 1$ polinom gyökei az L test nem nulla elemei.

A Vieta-formulákat alkalmazzuk:

$$\frac{a_0}{a_n} = (-1)^n (c_1 \cdot c_2 \cdots c_n)$$

ahol $a_0 = -1,\ a_n = 1$.

Ha $n = q^k - 1$ páros (q^k páratlan), akkor a nem nulla elemek szorzata -1.

Ha $n = q^k - 1$ páratlan (q^k páros), akkor a nem nulla elemek szorzata 1. Ekkor azonban a test karakterisztikája 2, így $1 + 1 = 0$, vagyis $1 = -1$. Tehát mondhatjuk ilyenkor is, hogy a nem nulla elemek szorzata -1. ■

3.2. Hibajavító kódok

A feladatok általában bináris kódokra vonatkoznak, vagyis olyanokra, amelyek esetén az S alaphalmaz a $\{0, 1\}$ halmaz. Néhány feladat általánosabban van megfogalmazva, ezekben az S alaphalmaz tetszőleges nem üres halmaz.

3.2.1. Alapfogalmak

Az alábbiakban blokk-kódokkal foglalkozunk. A blokk-kódokat az jellemzi, hogy a kódszavak mind ugyanolyan hosszúak.

Legyen $S \neq \emptyset$ véges halmaz, $u, v \in S^n$. u és v *Hamming-távolsága* u és v különböző komponenseinek a száma. Jelölése $d(u, v)$.

Legyen $K \subseteq S^n$ az előbbiek mellett még legalább kételemű. K (*minimális*) *távolsága* az egymáshoz legközelebbi két különböző kódszónak a távolsága. Jelölése $d(K)$ vagy d.

Legyen S Abel csoport és $\underline{0} = \{0, ..., 0\}$, ahol 0 az S egységeleme. $u \in S^n$ *Hamming-súlya* az u nem nulla komponenseinek a száma. Jelölése $w(u)$. Ha K-nak van eleme a $\underline{0}$-n kívül, akkor K (*minimális*) *súlya* a nem nulla elemei közül a minimális súlyúnak a súlya. Jelölése $w(K)$, vagy w.

Legyen K blokk-kód. K *csoportkód,* ha S Abel-csoport és K részcsoport S^n-ben, amennyiben S^n-ben a művelet a komponensenként végzett S-beli művelet.

Legyen $u \in S^n$, k természetes szám. Az u középpontú k sugarú gömbben S^n-nek azok az elemei szerepelnek, amelyek u-tól legfeljebb k távolságra vannak.

Egy kód *t-hiba jelző,* ha bármelyik üzenetben előforduló legfeljebb t számú hibát képes jelezni, *pontosan t-hiba jelző,* ha t-hiba jelző, de van olyan $t+1$ hiba, amelyet nem jelez.

Egy kód *t-hiba javító,* ha bármelyik üzenetben előforduló legfeljebb t számú hibát képes javítani, *pontosan t-hiba javító,* ha t-hiba javító, de van olyan $t+1$ hiba, amelyet hibásan javít.

Legyen K blokk-kód és $d(K) = d$. A kód akkor és csak akkor t-hiba jelző, ha $t < d$, pontosan t-hiba jelző, ha $t = d - 1$.

Hiba javítása során alkalmazhatjuk azt a stratégiát, hogy a hibás vektor helyett azt a kódszót választjuk, amelyik hozzá a legközelebb van. Ha több ilyen kódszó van, akkor közülük az egyiket választjuk. Ekkor minimális távolságú dekódolásról beszélünk.

Minimális távolságú dekódolás esetén a d távolságú kód t-hiba javító, ha $t \leq \frac{d-1}{2}$, pontosan t-hiba javító, ha $t = \lfloor \frac{d-1}{2} \rfloor$.

3.2.2. Blokk-kódok

3.2-1.

Tegyük fel, hogy az üzenetek bináris jelsorozatok, vagyis az $S = \{0, 1\}$ halmaz elemeiből épülnek fel. Rendeljünk hozzá a kettő hosszú üzenetekhez öt hosszú kódokat a következő szabály szerint.

$$(0\ 0) \to (0\ 0\ 0\ 0\ 0)$$

$$(0\ 1) \to (0\ 1\ 1\ 1\ 0)$$

$$(1\ 0) \to (1\ 0\ 1\ 0\ 1)$$

$$(1\ 1) \to (1\ 1\ 0\ 1\ 1)$$

Így négy elemből álló blokk-kódot kapunk. Ha a csatornán például a $(0\ 1\ 0\ 0\ 0)$ **jelsorozat érkezik, tudjuk, hogy hiba történt, hiszen ez a szó nem szerepel a kódszavak között.**

Mekkora az $u = (0\ 1\ 1\ 1\ 0)$ **és** $v = (1\ 0\ 1\ 0\ 1)$ **kódszavak távolsága, a kód távolsága, a** $z = (1\ 1\ 0\ 1\ 1)$ **vektor súlya, valamint a kód súlya?**

Megoldás. Az $u = (0\ 1\ 1\ 1\ 0)$ és $v = (1\ 0\ 1\ 0\ 1)$ kódszavak távolsága $d(u, v) = 4$, magának a kódnak a távolsága 3, a $z = (1\ 1\ 0\ 1\ 1)$ vektor súlya $w(z) = 4$, a kód súlya 3. ■

3.2-2. Az 1. példa S **halmaza legyen** $\mathbb{F}_2$**, a kételemű test.** $\mathbb{F}_2$ **az összeadásra csoportot alkot. Az** $\mathbb{F}_2$ **elemeiből készített** n **hosszú vektorok is csoportot alkotnak az elemenkénti összeadásra nézve. Lássuk be, hogy a példa** K **kódhalmaza részcsoport** S^n**-ben, így** K ***csoportkód.***

Megoldás. Mivel a megadott halmaz nem üres, ezért ehhez csak arról kell meggyőződnünk, hogy bármely két kódszó különbsége is kódszó. Mivel $\mathbb{F}_2$-ben $1 = -1$, ehelyett elegendő azt megvizsgálnunk, hogy bármely két kódszó összege is kódszó. ■

3.2-3. Legyen K **az 1. példabeli kód,** $u = (0\ 0\ 0\ 0\ 0)$, $t = 1$. **Adjuk meg az** u **körüli 1 sugarú gömbben szereplő sorozatokat.**

Megoldás. Az u körüli 1 sugarú gömbben a következő sorozatok találhatók:

$$(0\ 0\ 0\ 0\ 0), (\ 1\ 0\ 0\ 0\ 0), (\ 0\ 1\ 0\ 0\ 0), (\ 0\ 0\ 1\ 0\ 0), (\ 0\ 0\ 0\ 1\ 0), (\ 0\ 0\ 0\ 0\ 1).$$

Figyeljük meg, hogy nincs a gömb elemei között a $(0\ 0\ 0\ 0\ 0)$-t leszámítva kódszó, ami összhangban van azzal, hogy a kód távolsága nagyobb 1-nél (nevezetesen 3). ■

3.2-4. Az 1. példa kódját alkalmazva tegyük fel, hogy a $(0\ \ 1\ \ 0\ \ 0\ \ 0)$ **hibás jelsorozat érkezik. Minimális távolságú dekódolás esetén melyik szót választjuk helyette?**

Megoldás. Minimális távolságú dekódolás esetén a hibásan beérkező szó helyett a hozzá legközelebbi kódszót, a (0 0 0 0 0) szót választjuk. ■

3.2-5. Legyen $S = \mathbb{F}_2$, a közleményszavak pedig k hosszú sorozatok. Állapítsuk meg, hogy az alábbi kódok esetén mi jellemzi a kódszavakat, mennyi a kód minimális távolsága, hibajelző és (minimális távolságú dekódolással) a hibajavító képessége.

a. Kétszeri ismétlés kódja. A kódszót megkapjuk, ha a közleményszót kétszer egymásután leírjuk. Az $(\alpha_1, \alpha_2, \ldots, \alpha_k)$ közleményszóból az

$$(\alpha_1, \alpha_2, \ldots, \alpha_k, \alpha_1, \alpha_2, \ldots, \alpha_k)$$

kódszó keletkezik.

b. Háromszori ismétlés kódja. A kódszót megkapjuk, ha a közleményszót háromszor egymásután leírjuk. Az $(\alpha_1, \alpha_2, \ldots, \alpha_k)$ közleményszóból az

$$(\alpha_1, \alpha_2, \ldots, \alpha_k, \alpha_1, \alpha_2, \ldots, \alpha_k, \alpha_1, \alpha_2, \ldots, \alpha_k)$$

kódszó keletkezik.

c. Paritásvizsgálat kódja. A kódszót megkapjuk, ha a közleményszó végére az elemek ($\mathbb{F}_2$-ben számított) összegét írjuk. Az $(\alpha_1, \alpha_2, \ldots, \alpha_k)$ közleményszóból az

$$(\alpha_1, \alpha_2, \ldots, \alpha_k, \beta), \quad \beta = \sum_{i=1}^{k} \alpha_i$$

kódszó keletkezik.

Megoldás.

a. Kétszeri ismétlés kódja. A kódszavak $n = 2k$ hosszúak. Az n hosszú bináris szavak közül azok a kódszavak, amelyekre az i-edik és $k+i$-edik elem megegyezik minden $1 \leq i \leq k$ esetén.

Állapítsuk meg a kód távolságát. Minden közleményszóhoz más és más kódszó tartozik, így a távolság legalább 1. Másrészt tekintsünk két olyan közleményszót, amelyek egymástól csak 1 távolságra vannak. A hozzájuk tartozó kódszavak távolsága 2. Az egymástól legalább 2 távolságra lévő közleményszavakhoz tartozó kódszavak egymástól való távolsága pedig nagyobb 2-nél. Így a kód távolsága $d = 2$.

A kód 1-hiba jelző, és hiba javítására nem alkalmas. Ugyanis ha egy helyen romlik el a kószó, akkor valamilyen i-re az i-edik és $k+i$-edik elem különbözik, tehát érzékeljük a hibát, de javítani nem tudjuk. Van azonban olyan 2-hiba, amelyet nem is tudunk érzékelni. Az olyan 2-hibáról van szó, amelyik úgy keletkezik, hogy valamilyen i-re az i-edik és $k+i$-edik elem egyszerre hibásodik meg.

b. Háromszori ismétlés kódja. A kódszavak $n = 3k$ hosszúak. Az n hosszú bináris szavak közül azok a kódszavak, amelyekre az i-edik, $k+i$-edik valamint a $2k+i$-edik elem megegyezik minden $1 \leq i \leq k$ esetén.

Állapítsuk meg a kód távolságát. Minden közleményszóhoz más és más kódszó tartozik, így a távolság legalább 1. Másrészt tekintsünk két olyan közleményszót, amelyek egymástól csak 1 távolságra vannak. A hozzájuk tartozó kódszavak távolsága 3. Az egymástól legalább 2 távolságra lévő közleményszavakhoz tartozó kódszavak egymástól való távolsága pedig nagyobb 2-nél. Így a kód távolsága $d = 3$.

A kód 2-hiba jelző, és 1-hiba javító. Ugyanis ha egy helyen romlik el a kószó, akkor valamilyen i-re az i-edik, $k+i$-edik és $2k+i$-edik elem közül kettő azonos, a harmadik más (amelyik elromlott). Amelyik más, mint a többi kettő, azt javítjuk a másik kettő értékére. Ha pedig két helyen romlik el a kószó, akkor előfordulhat, hogy valamilyen i-re az i-edik, $k+i$-edik és $2k+i$-edik elem közül romlott el kettő. Ekkor érzékeljük a hibát, de nem tudjuk javítani. Ha pedig három helyen hibásodott meg a kódszó, lehet, hogy valamilyen i-re az i-edik, $k+i$-edik és $2k+i$-edik elem romlott el, ilyenkor nem is érzékeljük a hibát.

c. Paritásvizsgálat kódja. A kódszavak $n = k+1$ hosszúak. Az n hosszú bináris szavak közül azok a kódszavak, amelyek páros sok 1-est tartalmaznak. A kód távolsága $d = 2$, 1-hiba jelző, hiba javítására nem alkalmas.

Megjegyzés. Figyeljük meg, hogy az a. és c. kód hibajelző és hibajavító képessége megegyezik, ugyanakkor az a. kód hossza k értékével sokkal gyorsabban nő, mint a c. kód hossza. ■

3.2-6. Hamming-korlát.

Bizonyítsuk be a következőt. Legyen az alaphalmaz S, a $K \subseteq S^n$ kód t-hiba javító. Ekkor

$$|K| \cdot \sum_{i=0}^{t} \binom{n}{i} (s-1)^i \leq s^n,$$

ahol $s = |S|$.

Megoldás. S^n-ben egy adott kódszótól i távolságra azok a szavak vannak, amelyek pontosan i helyen különböznek tőle. Az i különböző helyet $\binom{n}{i}$-féleképpen választhatjuk ki, mindegyik helyre $(s-1)$ jel kerülhet, és az i helyre összesen $(s-1)^i$ féleképpen rakhatunk jeleket.

Az adott kódszó körüli t sugarú gömbben így $\sum_{i=0}^{t} \binom{n}{i}(s-1)^i$ S^n-beli szó található, beleértve magát a kódszót is. Összesen $|K|$ kódszavunk van. A kód t-hiba javító, ezért a $|K|$ különböző kódszó körüli t-sugarú gömbök diszjunktak kell, hogy legyenek. Összesen tehát nem tartalmazhatnak több elemet, mint az S^n halmaz, vagyis s^n-et. ■

3.2-7. Bináris blokk-kódot készítünk 3 hosszú üzenetekhez. Legalább mekkora legyen a kódszavak hossza, ha azt akarjuk, hogy a kód (minimális távolságú dekódolással) pontosan 1-hiba javító legyen?

Megoldás. Írjuk fel a Hamming-korlátot bináris esetre alkalmazva. Mivel 1-hiba javító a kód, ezért

$$2^k \left(\binom{n}{0} + \binom{n}{1} \right) \leq 2^n$$

$$\binom{n}{0} + \binom{n}{1} \leq 2^{n-k}$$

$$n + 1 \leq 2^{n-k}$$

$$n + 1 \leq 2^{n-3}$$

$n = 6$ esetén teljesül először az egyenlőtlenség:

$$6 + 1 = 7 \leq 8 = 2^3 = 2^{6-3}.$$

Ha n értéke nagyobb, akkor a Hamming-korlát még inkább érvényben lesz, tehát a válasz az, hogy legalább 6 kell, hogy legyen a kódszavak hossza. ■

3.2-8. k hosszú bináris szavakból (üzenet) 19 hosszú bináris szavakat (kódszót) készítünk. Legfeljebb mekkora lehet az üzenetek hossza, ha azt akarjuk, hogy a kód minimális távolsága 8 legyen?

Megoldás. Mivel $d = 8$, a kód $t = \lfloor \frac{d-1}{2} \rfloor = 3$-hiba javító. A Hamming korlát a következőképpen alakul:

$$\left(\binom{n}{0} + \binom{n}{1} + \binom{n}{2} + \ldots + \binom{n}{t} \right) \leq 2^{n-k}$$

$$\left(\binom{19}{0} + \binom{19}{1} + \binom{19}{2} + \binom{19}{3} \right) \leq 2^{19-k}$$

$$1 + 19 + \frac{19 \cdot 18}{2} + \frac{19 \cdot 18 \cdot 17}{2 \cdot 3} \leq 2^{19-k}$$

$$1160 \leq 2^{19-k}.$$

Mivel $2^{10} = 1024$ és $2^{11} = 2048$, a következőt kapjuk:

$$11 \leq 19 - k$$

$$k \leq 8$$

■

3.2-9. Állapítsuk meg, hogy van-e 5 minimális távolságú, 13 hosszú perfekt bináris kód?

A K blokk-kód *tökéletes* (*perfekt*), ha a Hamming-korlát egyenlőséggel teljesül. Perfekt kód esetén a kódszavak körüli $\lfloor \frac{d-1}{2} \rfloor$ sugarú gömbök teljesen kitöltik az n hosszú sorozatok terét, s így minden szóhoz pontosan egy kódszó van, amelytől legfeljebb $\lfloor \frac{d-1}{2} \rfloor$ távolságra van.

Megoldás. A kódszavak hossza $n = 13$. Mivel $d = 5$ és $\lfloor \frac{d-1}{2} \rfloor = 2$, a kód $t = 2$-hiba javító (minimális távolságú dekódolással). Ha a közleményszavak

k hosszúak, akkor a közleményszavak száma 2^k, ami megegyezik a kódszavak számával, s így $|K| = 2^k$. Ha a kód perfekt, akkor a Hamming-korlát egyenlőséggel teljesül, tehát fennáll a következő

$$2^k \cdot \left(\binom{13}{0} + \binom{13}{1} + \binom{13}{2} \right) = 2^{13}$$

Ebből

$$2^k \cdot \left(1 + 13 + \frac{13 \cdot 12}{2} \right) = 2^{13}$$

amiből $2^k \cdot 92 = 2^{13}$. A jobb oldalon 2 hatványa áll, a bal oldalon szereplő 92 azonban nem 2 hatványa, ez az egyenlőség nem teljesülhet semmilyen k esetén. Ilyen kód tehát nem létezik. ■

3.2-10. Létezik-e 3 minimális távolságú perfekt bináris kód $n = 147$ esetén?

Megoldás. Nincs. A kód $d = 3$ miatt $t = 1$-hiba javító. Ekkor a Hamming-korlát alapján a következőnek kellene teljesülni:

$$\binom{147}{0} + \binom{147}{1} = 2^{n-k}$$

$$1 + 147 = 2^{147-k}$$

$$148 = 2^{147-k}.$$

A bal oldalon lévő 148 nem 2 hatványa, a jobb oldalon pedig 2 hatványa áll, és ez ellentmondás. ■

3.2-11. Van-e 12 hosszú kódszavakból álló 1-hiba javító perfekt bináris kód?

Megoldás. Nincs. Ugyanis a Hamming-korlát alapján a következőnek kellene teljesülni:

$$\binom{n}{0} + \binom{n}{1} = 2^{n-k}$$

$$n + 1 = 2^{n-k}$$
$$13 = 2^{12-k}$$

A bal oldalon lévő 13 nem 2 hatványa, a jobb oldalon pedig 2 hatványa áll, ez ellentmondás. ■

3.2.3. Lineáris kód alapfogalmai

Legyen $S = \mathbb{F}_q$, és S^n az $\mathbb{F}_q$ test feletti vektortér. K *lineáris kód,* ha K az S^n-nek k-dimenziós altere. Jelölése $[n, k]$.

Lineáris kód esetén a kód súlya és a kód távolsága megegyezik.

Legyen K $[n, k]$ kód. A kód *generátormátrixa* az altér egy bázisának elemeiből mint sorvektorokból álló G mátrix. A kód *(paritás)ellenőrző mátrixa* a K altérre merőleges altér egy bázisának elemeiből mint sorvektorokból álló H mátrix.

Nyilvánvalóan G $(k \times n)$-es, k rangú, míg H $((n-k) \times n)$-es, $n-k$ rangú $\mathbb{F}_q$ fölötti mátrix, továbbá $H \cdot G^T = 0$.

$\underline{v} \in \mathbb{F}_q^n$ akkor és csak akkor kódszó, ha $H \cdot \underline{v} = \underline{0}$.

A definícióból látszik, hogy egy kódnak általában több generátormátrixa és több paritásellenőrző mátrixa is lehet.

Kódolás lineáris kóddal

Tekintsünk egy $[n, k]$ kódot. A kódszavak az n dimenziós tér k dimenziós alterének szavai, és az altér bármely bázisa alkalmas generátormátrix képzésére. Ha azonban közleményszavakhoz kívánunk kódszavakat rendelni, egy rögzített G generátormátrixszal dolgozunk. A közleményszavak k hosszú vektorok, az $\mathbb{F}_q^k$ elemei, és az alábbi szabállyal rendelünk egy közleményszóhoz kódszót. Legyen $\underline{u} \in \mathbb{F}_q^k$ egy lehetséges közleményszó és $\underline{u}^T \cdot G = \underline{v}^T$. Ekkor a $\underline{v} \in \mathbb{F}_q^n$ vektor lesz az $\underline{u}$ kódja.

3.2.4. Lineáris kód

3.2-12. Valamely kód generátormátrixa legyen a következő:

$$G = \begin{pmatrix} 0 & 1 & 0 & 1 & 0 & 1 & 0 \\ 1 & 1 & 0 & 0 & 1 & 1 & 0 \\ 0 & 1 & 1 & 1 & 0 & 1 & 1 \end{pmatrix}$$

Ezt a mátrixot használva kódolásra, adjuk meg az összes közleményszót, valamint a megfelelő kódszavakat.

Megoldás. Alkalmazzuk a következő szabályt. Ha $\underline{u} \in \mathbb{F}_q^k$ egy lehetséges közleményszó, és $\underline{u}^T \cdot G = \underline{v}^T$, akkor a $\underline{v} \in \mathbb{F}_q^n$ vektor lesz az $\underline{u}$ kódja.

közleményszavak	$\mapsto$	kódszavak
(0 0 0)	$\mapsto$	(0 0 0 0 0 0 0)
(0 0 1)	$\mapsto$	(0 1 1 1 0 1 1)
(0 1 0)	$\mapsto$	(1 1 0 0 1 1 0)
(0 1 1)	$\mapsto$	(1 0 1 1 1 0 1)
(1 0 0)	$\mapsto$	(0 1 0 1 0 1 0)
(1 0 1)	$\mapsto$	(0 0 1 0 0 0 1)
(1 1 0)	$\mapsto$	(1 0 0 1 1 0 0)
(1 1 1)	$\mapsto$	(1 1 1 0 1 1 1)

■

3.2-13. Állapítsuk meg, hogy az 5. példa kódjai közül melyik lineáris, és a lineárisoknak adjuk meg a generátormátrixát.

Megoldás. Mindhárom kód esetén bármely két kódszó összege is kódszó, így lineáris kódokról van szó.

a. A kétszeres ismétlés kód esetén olyan G $k \times 2k$ méretű mátrixot keresünk, amelyikre

$$(\alpha_1, \alpha_2, \ldots, \alpha_k) \cdot G = (\alpha_1, \alpha_2, \ldots, \alpha_k, \alpha_1, \alpha_2, \ldots, \alpha_k)$$

teljesül. A megfelelő G generátormátrix

$$G = (I_k \;\; I_k).$$

b. A háromszoros ismétlés kód generátormátrixa $G = (I_k \;\; I_k \;\; I_k)$.

c. A paritásellenőrző kód generátormátrixa $G = (I_k \;\; I)$, ahol I csupa 1-esből álló oszlopvektor. ■

3.2-14. Az alábbi bináris kódok esetében állapítsuk meg a minimális távolságot, a hibajelző, illetve (minimális távolságú dekódolással) a hibajavító képességet, valamint azt, hogy melyik lineáris, a lineárisoknak pedig adjuk meg a generátormátrixát.

a. Legyen $k = 3$, $n = 4$, és az üzenetekhez az alábbi szabállyal rendeljük hozzá a kódszavakat:

$$\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3 \to \alpha_1, \alpha_2, \alpha_3, \alpha_1 + \alpha_2 + \alpha_3 + 1$$

b. Legyen $k = 3$, $n = 5$, és az üzenetekhez az alábbi szabállyal rendeljük hozzá a kódszavakat:

$$\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3 \to \alpha_1, \alpha_2, \alpha_3, \alpha_1, \alpha_2 + \alpha_3$$

c. Legyen $k = 3$, $n = 5$, és az üzenetekhez az alábbi szabállyal rendeljük hozzá a kódszavakat:

$$\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3 \to \alpha_1, \alpha_2, \alpha_3, \alpha_1, \mathbf{max}(\alpha_2, \alpha_3)$$

Megoldás.

a. A kód távolsága $d = 2$. Ugyanis minden közleményszóhoz más és más kódszó tartozik, így a távolság legalább 1. Másrészt tekintsünk két olyan közleményszót, amelyek egymástól csak 1 távolságra vannak. A hozzájuk tartozó kódszavak távolsága 2. Az egymástól legalább 2 távolságra lévő közleményszavakhoz tartozó kódszavak egymástól való távolsága pedig legalább 2.

Ezért a kód $d - 1 = 1$ hibajelző és $\lfloor \frac{d-1}{2} \rfloor = 0$ hibajavító.

A kód nem lineáris, mert például a $\underline{0}$ vektor nem kódszó.

b. A kód távolsága $d = 2$. Ugyanis minden közleményszóhoz más és más kódszó tartozik, így a távolság legalább 1. Másrészt tekintsünk két olyan közleményszót, amelyek egymástól csak 1 távolságra vannak. A hozzájuk tartozó kódszavak távolsága 2. Az egymástól legalább 2 távolságra lévő közleményszavakhoz tartozó kódszavak egymástól való távolsága pedig legalább 2.

Ezért a kód $d - 1 = 1$ hibajelző és $\lfloor \frac{d-1}{2} \rfloor = 0$ hibajavító.

A kód lineáris, generátormátrixa

$$G = \begin{pmatrix} 1 & 0 & 0 & 1 & 0 \\ 0 & 1 & 0 & 0 & 1 \\ 0 & 0 & 1 & 0 & 1 \end{pmatrix}$$

c. A kód távolsága $d = 1$. Ugyanis minden közleményszóhoz más és más kódszó tartozik, így a távolság legalább 1. Ugyanakkor van egymástól 1 távolságra lévő két kódszó. Például (1 0 1 1 1) és (1 1 1 1 1).

A kód $d-1=0$ hibajelző és $\lfloor \frac{d-1}{2} \rfloor = 0$ hibajavító.

A kód nem lineáris, mert van két olyan kódszó, amelyek összege nem kódszó, s így az összeadás (valamint a kivonás is) kivezet a kódszavak halmazából. Ez a helyzet például a következő esetben. $\underline{u}_1^T = (1 \;\; 1 \;\; 0 \;\; 1 \;\; 1)$ és $\underline{u}_2^T = (1 \;\; 0 \;\; 1 \;\; 1 \;\; 1)$ kódszavak, de az összegük $\underline{u}_1^T + \underline{u}_2^T = (0 \;\; 1 \;\; 1 \;\; 0 \;\; 0)$ nem kódszó. ■

3.2-15. Lássuk be, hogy ha az $\mathbb{F}_k$ fölötti $[n,k]$ kód generátormátrixa $G = (I_k \;\; P)$ alakú, akkor a $H = (-P^T \;\; I_{n-k})$ mátrix a kód ellenőrző mátrixa. (I_k a $k \times k$ méretű egységmátrixot jelöli, P pedig tetszőleges $k \times (n-k)$ méretű, $\mathbb{F}_k$ fölötti mátrix.) A kételemű test fölött $-P$ helyett P is írható, mert $\mathbb{F}_2$-ben $1 = -1$.

Megjegyzés. Hasonlóan igaz az is, hogy ha egy $[n,k]$ kód ellenőrző mátrixa $H = (I_{n-k} \;\; R)$ alakú, ahol R tetszőleges $((n-k) \times k)$ méretű, $\mathbb{F}_k$ fölötti mátrix, akkor a $G = (-R^T \;\; I_k)$ mátrix megfelel generátormátrixnak.

Megoldás. H nyilván $n-k$ rangú. Elég belátnunk azt, hogy $H \cdot G^T = 0$. Blokkonkénti szorzással a következőt kapjuk:

$$\left(-P^T \;\; I_{n-k}\right) \cdot \begin{pmatrix} I_k \\ P^T \end{pmatrix} = -P^T + P^T = 0$$

■

3.2-16. Adjuk meg a 14. példában szereplő lineáris kód ellenőrző mátrixát a

$$G = \begin{pmatrix} 1 & 0 & 0 & 1 & 0 \\ 0 & 1 & 0 & 0 & 1 \\ 0 & 0 & 1 & 0 & 1 \end{pmatrix}$$

generátormátrix felhasználásával.

Megoldás. Alkalmazzuk az előző példát, ami alapján

$$H = \begin{pmatrix} 1 & 0 & 0 & 1 & 0 \\ 0 & 1 & 1 & 0 & 1 \end{pmatrix}$$

■

3.2-17. Lássuk be, hogy egy $[n, k, d]$ kód H ellenőrző mátrixában van d lineárisan összefüggő oszlop, de bármely d-nél kevesebb oszlop lineárisan független.

Megoldás.

1. Belátjuk, hogy egy $[n, k, d]$ kód H ellenőrző mátrixában van d lineárisan összefüggő oszlop. A következő módon lehet ilyet találni. Mivel d a kód minimális távolsága és ez az érték megegyezik a kód súlyával, van a kódban olyan $\underline{u}$ vektor, amelyikre $w(\underline{u}) = d$. Ebben a vektorban tehát d helyen nem nulla érték áll, a többi helyen pedig nulla. Tudjuk, hogy $H \cdot \underline{u} = \underline{0}$.

Ez az egyenlet felfogható úgy is, hogy H oszlopainak vesszük a lineáris kombinációit, és $\underline{u}$ elemei az együtthatók. Olyan lineáris kombinációról van szó, amelyben pontosan d számú együttható különbözik nullától. A megfelelő d oszlop H-ban lineárisan összefüggő.

2. Most belátjuk, hogy H-ban bármely d-nél kevesebb oszlop lineárisan független. Legyen $0 < d_1 < d$, és tegyük fel, hogy H-ban van d_1 összefüggő oszlop. Ekkor van H oszlopainak olyan lineáris kombinációja, amelyben ez a d_1 oszlop nem mind nullával szorzódik, a többi együttható azonban mind nulla, s az eredmény a nullvektor. Ezekből az együtthatókból készítsünk egy $\underline{u}_1$ vektort. Egyrészt $H \cdot \underline{u}_1 = \underline{0}$, ami azt jelenti, hogy $\underline{u}_1$ kódvektor. Másrészt $w(\underline{u}_1) = d_1$, így a kód súlya és ezzel együtt a távolsága kisebb lenne d-nél, ami ellentmond a kiindulási feltételnek. Így valóban minden d-nél kevesebb oszlop lineárisan független H-ban. ■

3.2-18. Adjuk meg a 14. és 16. példában szereplő lineáris kód

$$H = \begin{pmatrix} 1 & 0 & 0 & 1 & 0 \\ 0 & 1 & 1 & 0 & 1 \end{pmatrix}$$

ellenőrző mátrixának segítségével a kód távolságát és hibajelző, valamint (minimális távolságú dekódolással) a hibajavító képességét.

Megoldás. Az ellenőrző mátrixban van két összefüggő oszlop (a 2. és a 3.), ugyanakkor bármely oszlop önmagában lineárisan független (nem szerepel köztük a nullvektor), így $d = 2$, 1-hibajelző és 0-hiba javító a kód. Más meggondolással a 14.b példában ugyanezt kaptuk. ■

3.2-19. Legyen egy bináris lineáris kód generátormátrixa:

$$G = \begin{pmatrix} 1 & 0 & 0 & 0 & 1 & 1 & 1 \\ 0 & 1 & 0 & 0 & 1 & 0 & 1 \\ 0 & 0 & 1 & 0 & 0 & 0 & 1 \\ 0 & 0 & 0 & 1 & 0 & 1 & 0 \end{pmatrix}.$$

Adjuk meg az (egyik) ellenőrző mátrixát. Az ellenőrző mátrix felhasználásával mondjuk meg a kódtávolságot.

Megoldás. Az ellenőrző mátrix:

$$H = \begin{pmatrix} 1 & 1 & 0 & 0 & 1 & 0 & 0 \\ 1 & 0 & 0 & 1 & 0 & 1 & 0 \\ 1 & 1 & 1 & 0 & 0 & 0 & 1 \end{pmatrix}$$

Van két összefüggő oszlop H-ban (a 3-dik és a 7-dik), de nincs egyetlen önmagában összefüggő oszlop, ugyanis egyik oszlopban sincs csupa nulla. Így a kódtávolság 2. ■

3.2-20. Egy bináris kód generátormátrixa

$$G = \begin{pmatrix} 1 & 1 & 0 & 0 & 1 & 1 & 0 \\ 0 & 1 & 1 & 0 & 0 & 1 & 1 \\ 0 & 1 & 0 & 1 & 0 & 1 & 0 \end{pmatrix}.$$

Adjuk meg a kód paritásellenőrző mátrixát és távolságát.

Megoldás.

A generátormátrixnak nem szerepel az elején az egységmátrix, de az oszlopok 4-3-2 permutációját elvégezve (a negyedik oszlopot rakjuk a harmadikba,

a harmadikat a másodikba, a második pedig a negyedik oszlopba kerül), az így keletkező G_1 mátrix már ilyen alakú:

$$G_1 = \begin{pmatrix} 1 & 0 & 0 & 1 & 1 & 1 & 0 \\ 0 & 1 & 0 & 1 & 0 & 1 & 1 \\ 0 & 0 & 1 & 1 & 0 & 1 & 0 \end{pmatrix}.$$

Ehhez a G_1 mátrixhoz tartozó H_1 mátrixot a 15. példa alkalmazásával megkaphatjuk.

$$H_1 = \begin{pmatrix} 1 & 1 & 1 & 1 & 0 & 0 & 0 \\ 1 & 0 & 0 & 0 & 1 & 0 & 0 \\ 1 & 1 & 1 & 0 & 0 & 1 & 0 \\ 0 & 1 & 0 & 0 & 0 & 0 & 1 \end{pmatrix}$$

Ezen a H_1 mátrixon hajtsuk végre az előző permutáció inverzét, tehát a 2-3-4 permutációt, a kapott H mátrix a G mátrixnak megfelelő paritásellenőrző mátrix:

$$H = \begin{pmatrix} 1 & 1 & 1 & 1 & 0 & 0 & 0 \\ 1 & 0 & 0 & 0 & 1 & 0 & 0 \\ 1 & 0 & 1 & 1 & 0 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 1 & 0 & 0 & 0 & 1 \end{pmatrix}$$

A kód távolsága $d = 3$, mert H-ban van három összefüggő oszlop (a második, negyedik és hatodik), de semelyik két oszlop nem összefüggő. ■

3.2-21. Egy bináris kód generátormátrixa

$$G = \begin{pmatrix} 0 & 1 & 0 & 1 & 0 & 1 & 0 \\ 0 & 1 & 1 & 1 & 0 & 1 & 1 \\ 1 & 1 & 0 & 0 & 1 & 1 & 0 \end{pmatrix}.$$

Adjuk meg a kód paritásellenőrző mátrixát és távolságát.

Megoldás. A generátormátrixban nem fordulnak elő az egységmátrix oszlopai, ezért oszlopcserével sem tudjuk a kívánt alakra hozni. Emlékeztetünk azonban arra, hogy a generátormátrix sorai a kódszavakból álló altér bázisának vektorai. Ha valamilyen bázistranszformációt hajtunk végre ezeken a vektorokon, akkor ugyanannak az altérnek másik bázisát kapjuk, az az ellenőrző mátrix, amelyik megfelel az utóbbi bázisból képzett generátormátrixnak,

megfelel az eredeti generátormátrixnak is. Adjuk hozzá a G mátrix első sorát a másodikhoz, s igy a G_1 mátrixhoz jutunk:

$$G_1 = \begin{pmatrix} 0 & 1 & 0 & 1 & 0 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 1 & 0 & 0 & 0 & 1 \\ 1 & 1 & 0 & 0 & 1 & 1 & 0 \end{pmatrix}$$

Ebben már ott vannak az egységmátrix oszlopai, s megfelelő oszloppermutációval a mátrix elejére hozhatjuk. Alkalmazzuk G_1 oszlopaira a 4-1-3-2 permutációt, így a G_2 mátrixhoz jutunk:

$$G_2 = \begin{pmatrix} 1 & 0 & 0 & 1 & 0 & 1 & 0 \\ 0 & 1 & 0 & 0 & 0 & 0 & 1 \\ 0 & 0 & 1 & 1 & 1 & 1 & 0 \end{pmatrix}$$

A G_2-höz tartozó H_2 ellenőrző mátrixot a 15. példa alkalmazásával kaphatjuk:

$$H_2 = \begin{pmatrix} 1 & 0 & 1 & 1 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 1 & 0 & 1 & 0 & 0 \\ 1 & 0 & 1 & 0 & 0 & 1 & 0 \\ 0 & 1 & 0 & 0 & 0 & 0 & 1 \end{pmatrix}$$

Ezen a H_2 mátrixon hajtsuk végre az előző permutáció inverzét, tehát a 2-3-1-4 permutációt, a kapott H_1 mátrix a G_1 mátrixnak megfelelő paritásellenőrző mátrix, de korábban kifejtett gondolatmenet alapján ez a G mátrixnak megfelelő H paritásellenőrző mátrix is.

$$H_1 = H = \begin{pmatrix} 1 & 1 & 0 & 1 & 0 & 0 & 0 \\ 1 & 0 & 0 & 0 & 1 & 0 & 0 \\ 1 & 0 & 0 & 1 & 0 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 1 & 0 & 0 & 0 & 1 \end{pmatrix}$$

A kód távolsága $d = 2$, mert H-ban van két összefüggő oszlop (a harmadik és a hetedik), de mindegyik oszlop önmagában független. ■

3.2-22. Egy bináris kód generátormátrixa

$$G = \begin{pmatrix} 1 & 0 & 0 & 1 & 1 \\ 1 & 1 & 0 & 0 & 1 \\ 1 & 1 & 1 & 0 & 0 \end{pmatrix}.$$

Mennyi a kód számossága? Adjuk meg a kód paritásellenőrző mátrixát, és ennek segítségével határozzuk meg a távolságát.

Megoldás. Ez egy [5,3] bináris kód, az üzenetek hossza 3, s így a kód számossága $|K| = 2^3 = 8$. G-ből bázistranszformációval olyan mátrixot képezünk, amelyiknek az elején ott van az egységmátrix.

Először a második sort a harmadikhoz adjuk, és így kapjuk az alábbi $G1$ mátrixot:

$$G1 = \begin{pmatrix} 1 & 0 & 0 & 1 & 1 \\ 1 & 1 & 0 & 0 & 1 \\ 0 & 0 & 1 & 0 & 1 \end{pmatrix}$$

Most $G1$ első sorát adjuk a másodikhoz, és így kapjuk az alábbi $G2$ mátrixot:

$$G2 = \begin{pmatrix} 1 & 0 & 0 & 1 & 1 \\ 0 & 1 & 0 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 1 & 0 & 1 \end{pmatrix}$$

Határozzuk meg a $G2$-höz tartozó ellenőrző mátrixot a 15. példa eredményét felhasználva.

$$H = \begin{pmatrix} 1 & 1 & 0 & 1 & 0 \\ 1 & 0 & 1 & 0 & 1 \end{pmatrix}$$

Mivel G sorai és $G2$ sorai ugyanannak az altérnek két különböző bázisa, így a kapott H mátrix a G generátormátrixhoz tartozó ellenőrző mátrix.

A kód távolsága $d = 2$, mert H-nak van két összefüggő oszlopa (a 2-dik és a 4-dik), de egy összefüggő oszlopa nincs (nincs az oszlopok között a nullvektor). ■

3.2-23. Egy bináris kód paritásellenőrző mátrixa

$$H = \begin{pmatrix} 0 & 1 & 0 & 1 & 1 & 0 & 1 & 1 & 0 & 0 & 1 & 1 & 0 & 0 & 1 \\ 0 & 0 & 1 & 0 & 1 & 0 & 0 & 0 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 0 & 1 \\ 1 & 0 & 0 & 1 & 1 & 0 & 0 & 1 & 1 & 0 & 1 & 0 & 1 & 1 & 0 \\ 0 & 1 & 0 & 0 & 1 & 1 & 0 & 1 & 0 & 1 & 0 & 0 & 1 & 1 & 1 \end{pmatrix}.$$

Lássuk be, hogy 1-hiba javító perfekt lineáris kódról van szó.

Megoldás. H a 15 dimenziós tér 4 dimenziós alterének bázisa, mert a sorok lineárisan függetlenek (ugyanis benne vannak az egységmátrix oszlopai). Ennek az altérnek ortogonális altere 11-dimenziós és egyértelműen meghatározott, tehát a kód lineáris.

d=3, mert a 3-dik, 7-dik és a 12-dik oszlopok összefüggnek, és nincs két összefüggő oszlop (nincs két azonos oszlop). Ebből $t = 1$-hiba javító a kód.

Vizsgáljuk meg a Hamming-korlátot. $r = 4, n = 15, k = 11$, és

$$2^{11}\left(\binom{15}{0} + \binom{15}{1}\right) = 2^{11}(1+15) = 2^{11}2^4 = 2^{15} = 2^n$$

A Hamming korlát egyenlőséggel teljesül, s így a kód perfekt.

Megjegyzés: Ez egy Hamming-kód. Lásd a következő fejezetet. ■

3.2.5. Hamming-kód

Az 1-hiba javító perfekt lineáris kódot *Hamming-kódnak* nevezzük.

3.2-24. Hamming-kód készítése.

Bináris Hamming-kódot készíthetünk a következőképpen. Legyen

r **pozitív egész szám (ellenőrző jegyek száma),**

$n = 2^r - 1$ **a kódszavak hossza,**

$k = 2^r - 1 - r$ **a közleményszavak hossza.**

A H $r \times n$**-es ellenőrző mátrix** j**-edik oszlopában a** j **2-es számrendszerbeli alakjának jegyei szerepelnek.**

Legyen például $r = 3, n = 7, k = 4$. **Adjuk meg a kód ellenőrző mátrixát.**

Megoldás.

$$H = \begin{pmatrix} 1 & 0 & 1 & 0 & 1 & 0 & 1 \\ 0 & 1 & 1 & 0 & 0 & 1 & 1 \\ 0 & 0 & 0 & 1 & 1 & 1 & 1 \end{pmatrix}$$

Ez egy $[7, 4]$ kód ellenőrző mátrixa. ■

3.2-25. Adjuk meg az előző példában megismert szabály szerinti Hamming-kód ellenőrző mátrixát, ha $r = 2$, és ha $r = 4$.

Megoldás.

$r = 2$ esetén:

$$H = \begin{pmatrix} 1 & 0 & 1 \\ 0 & 1 & 1 \end{pmatrix}$$

$r = 3$ esetén:

$$H = \begin{pmatrix} 1 & 0 & 1 & 0 & 1 & 0 & 1 & 0 & 1 & 0 & 1 & 0 & 1 & 0 & 1 \\ 0 & 1 & 1 & 0 & 0 & 1 & 1 & 0 & 0 & 1 & 1 & 0 & 0 & 1 & 1 \\ 0 & 0 & 0 & 1 & 1 & 1 & 1 & 0 & 0 & 0 & 0 & 1 & 1 & 1 & 1 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 \end{pmatrix}$$

■

3.2-26. A Hamming-kód generátormátrixa.

Adjuk meg a 24. példabeli $[7, 4]$ Hamming-kód H ellenőrző mátrixának ismeretében a kód (egyik) generátormátrixát. Ha ezt a generátormátrixot alkalmazzuk a kódolásnál, mi lesz a $(0 \quad 1 \quad 1 \quad 1)$ üzenet kódja?

Megoldás. A

$$H = \begin{pmatrix} 1 & 0 & 1 & 0 & 1 & 0 & 1 \\ 0 & 1 & 1 & 0 & 0 & 1 & 1 \\ 0 & 0 & 0 & 1 & 1 & 1 & 1 \end{pmatrix}$$

mátrixból az oszlopok $(3, 4)$ transzpozíciójával kapható a

$$H_1 = \begin{pmatrix} 1 & 0 & 0 & 1 & 1 & 0 & 1 \\ 0 & 1 & 0 & 1 & 0 & 1 & 1 \\ 0 & 0 & 1 & 0 & 1 & 1 & 1 \end{pmatrix}$$

mátrix, amely $(I_{n-k} \;\; P)$ alakú. A H_1-nek megfelelő G_1 mátrix, amely $(P^T \;\; I_k)$ alakú, a 15. példa alkalmazásával kapható:

$$G_1 = \begin{pmatrix} 1 & 1 & 0 & 1 & 0 & 0 & 0 \\ 1 & 0 & 1 & 0 & 1 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 1 & 0 & 0 & 1 & 0 \\ 1 & 1 & 1 & 0 & 0 & 0 & 1 \end{pmatrix}$$

Ebből a transzpozíciót újra alkalmazva megkapjuk a keresett

$$G = \begin{pmatrix} 1 & 1 & 1 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 1 & 0 & 0 & 1 & 1 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 & 1 & 0 & 1 & 0 \\ 1 & 1 & 0 & 1 & 0 & 0 & 1 \end{pmatrix}$$

mátrixot. A $(0 \;\; 1 \;\; 1 \;\; 1)$ üzenet kódját megkapjuk, ha ezt a vektort jobbról szorozzuk G-vel. Az eredmény: $(0 \;\; 0 \;\; 0 \;\; 1 \;\; 1 \;\; 1 \;\; 1)$. ■

3.2-27. Hibajavítás bináris Hamming-kóddal.

Megoldás. A $[7, 4]$ Hamming-kód esetén láttuk az előző példában, hogy $b^T = (0 \;\; 0 \;\; 0 \;\; 1 \;\; 1 \;\; 1 \;\; 1)$ kódszó. Ha ellenőrizzük, azt tapasztaljuk, hogy valóban $H \cdot \underline{b} = (0 \;\; 0 \;\; 0) = \underline{0}$. Tegyük fel, hogy az átvitel során egy hiba történt, mégpedig a harmadik helyen. Ekkor $e^T = (0 \;\; 0 \;\; 1 \;\; 0 \;\; 0 \;\; 0 \;\; 0)$ a hibavektor, és a $(b+e)^T = (0 \;\; 0 \;\; 1 \;\; 1 \;\; 1 \;\; 1 \;\; 1)$ vektor érkezik meg a csatornán. $H \cdot (b+e) = (0 \;\; 1 \;\; 1)^T$, ez a H mátrix 3. oszlopa, alulról olvasva éppen a 3 bináris alakja, rámutat arra, hogy a 3. pozícióban van a hiba. Ha pedig $e^T = (0 \;\; 0 \;\; 0 \;\; 0 \;\; 0 \;\; 0 \;\; 1)$ a hibavektor, ellenőrzéskor azt kapjuk, hogy $H \cdot (b + e) = (1 \;\; 1 \;\; 1)^T$, ez a 7 bináris értéke, ami azt mutatja, hogy a 7. jegy hibás. Ezzel a módszerrel mindig megkapjuk a hiba helyét, feltéve, hogy legfeljebb 1 hiba történt. Egynél több hiba esetén nem kapunk helyes eredményt, a kód időnként nem ismeri fel a hibát, vagy rosszul javítja. Ha olyan hibaminta lép fel, mely maga is

kódszó, akkor $H \cdot (b + e) = \underline{0}$, olyan mintha nem történt volna hiba. Ha a hibaminta két 1-est tartalmaz (kettős hiba), akkor a kód egyhibának tekinti.

■

3.2-28. $[7, 4]$ **bináris Hamming-kódnál, feltételezve, hogy egynél több hiba nem lépett fel az átvitelnél, mi volt a továbbított kódvektor, ha**

a. $a^T = (0 \quad 1 \quad 1 \quad 1 \quad 1 \quad 1 \quad 0)$, **illetve**

b. $b^T = (0 \quad 0 \quad 1 \quad 0 \quad 1 \quad 1 \quad 0)$ **érkezett.**

Megoldás.

a. $H \cdot a = (0 \quad 1 \quad 1)^T$, így a 6. hely hibás, $(0 \quad 1 \quad 1 \quad 1 \quad 1 \quad 0 \quad 0)^T$ volt a küldött szó.

b. $H \cdot b = (0 \quad 0 \quad 0)^T$. A kapott szó hibátlan. ■

4. Ajánlott irodalom

Bagyinszkiné Orosz Anna – Csörgő Piroska – Gyapjas Ferenc:
Példatár a bevezető fejezetek a matematikába c. tárgyhoz
Tankönyvkiadó, Budapest, 1983.

Bálintné Szendrei Mária – Czédli Gábor – Szendrei Ágnes:
Absztrakt algebrai feladatok
Tankönyvkiadó, Budapest, 1988.

G. Birkhoff - T. C. Bartee: *A modern algebra a számítógéptudományban*
Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1974.

Demetrovics, Denev, Pavlov: *A számítástudomány matematikai alapjai*
Tankönyvkiadó, Budapest, 1985.

Freud Róbert: *Lineáris algebra*
ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 1996.

Gavrilov, Szapozsenko: *Diszkrét matematikai feladatgyűjtemény*
Műszaki Könyvkiadó 1981.

Gonda János: *Bevezető fejezetek a matematikába III.*
ELTE TTK, Budapest, 1998

Gonda János: *Gyakorlatok és feladatok a Bevezetés a matematikába c. tárgyhoz – Polinomok, véges testek, kongruenciák, kódolás*
ELTE TTK, Budapest, 2001

Györfi László – Győri Sándor – Vajda István: *Információ- és kódelmélet*
Typotex Kiadó, 2000, 2002

Járai Antal: *Bevezetés a matematikába*
ELTE Eötvös Kiadó, 2005.

Surányi László: *Algebra. Testek, gyűrűk, polinomok.*
Typotex, Budapest, 1997.